

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Skolors arbete mot mobbning

- med fokus på hur arbetet överensstämmer med likabehandlingsplaner och det aktuella kunskapsläget.

Niklas Persson
Johan Nagy

Kurs: LAU370

Handledare: Staffan Stukát

Examinator: Ulla Berglindh

Rapportnummer: VT12-2910-002

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom Lärarprogrammet LP01

Titel: Skolors arbete mot mobbning

- med fokus på hur arbetet överensstämmer med likabehandlingsplaner och det aktuella kunskapsläget.

Författare: Niklas Persson, Johan Nagy

Termin och år: Vårtermin 2012

Kursansvarig institution: Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap

Handledare: Staffan Stukát

Examinator: Ulla Berglindh

Rapportnummer: VT12-2910-002

Nyckelord: mobbning, diskriminering, kränkande behandling, likabehandlingsplan, likabehandlingsgrupp, socialt klimat

Sammanfattning:

Syftet med studien var att ta reda på hur skolorna och personalen arbetar med mobbning och kränkande behandling. Vi ville undersöka om skolorna gjorde vad de kunde för att minska mobbning eller om det fanns utrymme för förbättring. För att ta reda på det frågade vi oss hur arbetet på skolorna stämmer överens med likabehandlingsplaner och det aktuella kunskapsläget om mobbning i skolan. För att få svar på våra frågor använde vi oss av semi-strukturerade intervjuer. Nio intervjuer med personal från tre skolor genomfördes. Av dessa nio föll en bort p.g.a. tekniska komplikationer. Vi studerade också skolornas likabehandlingsplaner samt relevant litteratur, lagar och styrdokument. Studien visade att personalens kunskap om vad mobbning är var god, kunskapen om likabehandlingsplanernas innehåll tillfredställande till god. Tydligt var att mobbning alltid skulle leda till en reaktion från personalen och aldrig leda till repressalier. Alla skolor arbetade för att förbättra det sociala klimatet och eleverna var där delaktiga. Personalens kunskap om ansvarsfördelning och arbetsgång vid mobbning allmänt visade sig vara god. När vi presenterade ett fiktivt mobbningsfall för dem och de var tvungna att själva agera i en "akut" situation rådde en osäkerhet kring ansvarsfördelningen samt av hur uppföljning och dokumentation skulle genomföras. Studien visade också brister i arbetet. Kompetensutvecklingen i ämnet var bristfällig, ingen kartläggning av skolan gjordes och ingen trivselenkät användes. Ingenting visade att trivselregler togs fram tillsammans med eleverna och det var oklart hur mycket skolorna gjorde för att säkerställa att vuxna alltid fanns närvarande utanför lektionstid. Undersökningen visade att det, även om mycket redan görs för att förhindra mobbning i skolan, finns åtskilligt som kan förbättras. Tydliga planer och mobbningsprogram med tydlig ansvarsfördelning som görs väl känd hos samtliga elever, lärare och föräldrar är viktigt. Likaså ökad kunskap och kompetensutveckling.

Innehåll

INNEHÅLL	1
1. INLEDNING.....	1
2. SYFTE.....	3
2.1 FRÅGESTÄLLNINGAR	3
3. DEFINITION AV MOBBNING.....	4
4. STYRDOKUMENT OCH FORSKNINGSLITTERATUR KRING MOBBNING.....	5
4.1 STYRDOKUMENT OCH LAGAR	5
4.1.1 <i>Lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever (Likabehandlingslagen)</i>	6
4.1.2 <i>FN:s konvention om barns rättigheter</i>	7
4.1.3 <i>Arbetsmiljölagen och socialtjänstlagen</i>	7
4.1.4 <i>Lärarnas och skolläraningens ansvar</i>	8
4.2 AKTUELLT KUNSKAPSLÄGE KRING MOBBNING I SKOLAN.....	8
4.2.1 <i>Friends</i>	8
4.2.2 <i>Olweus</i>	9
4.2.3 <i>Peter Paul Heinemann</i>	11
4.2.4 <i>Gunilla O. Björk</i>	12
4.2.5 <i>Odd Lindberg</i>	13
4.2.6 <i>Solveig Hägglund</i>	13
4.2.7 <i>Aktuella undersökningar</i>	14
4.2.8 <i>Sammanfattning av kunskapsläget kring mobbning i skolan</i>	15
4.3 BESKRIVNING AV LIKABEHANDLINGSPLANERNA.....	16
5. METOD	17
5.1 METODVAL.....	17
5.2 ÖPPNINGSPRÅGOR	17
5.3 ALLMÄNNA FRÅGOR	18
5.4 HANDLINGSBEREDSKAP	18
5.5 PLANFRÅGOR.....	18
5.6 URVAL	19
5.7 DATAINSAMLINGSMETODER.....	19
5.8 ETISKA ÖVERVÄGANDEN	20
5.8.1 <i>Informationskravet</i>	20
5.8.2 <i>Samtyckeskravet</i>	21
5.8.3 <i>Konfidentialitetskravet</i>	21
5.8.4 <i>Nyttjandekravet</i>	21
5.9 GOD INTERVJUARANDA, REKOMMENDATIONER OCH "SUNT FÖRNUFT".....	22
5.10 RELIABILITET, VALIDITET OCH GENERALISERBARHET	22
5.11 SAMMANFATTNING AV METODENS STYRKOR OCH SVAGHETER.....	23
6. RESULTAT	25
6.1 VILKA ÄR DET SOM ARBETAR MED MOBBNINGSPRÅGOR I SKOLORNA OCH VARFÖR GÖR DE DET?	25
6.2 HUR ARBETAR SKOLORNA MED DET DAGLIGA, FORTLÖPANDE ARBETET MOT MOBBNING?	26
6.3 HUR ARBETAR SKOLORNA MED ETT SPECIFIKT MOBBNINGSFALL?.....	27
6.4 HUR STÄMMER SKOLORNAS ARBETE ÖVERENS MED LIKABEHANDLINGSPLANERNA?	29
6.4.1 <i>Kunskap</i>	29
6.4.2 <i>Ansvarsfördelning</i>	29

6.4.3 Kartläggning.....	30
6.4.4 Vuxennärvaro/rastvakt.....	30
6.4.5 Alltid reaktion/aldrig repressalier.....	30
6.4.6 Delaktighet och socialt klimat.....	31
6.4.7 Övriga punkter.....	31
6.4.8 Mobbningsfallet.....	31
7. DISKUSSION	33
7.1 KUNSKAP.....	33
7.2 ANSVARSFÖRDELNING.....	34
7.3 KARTLÄGGNING.....	35
7.4 VUXENNÄRVARO/RASTVAKT.....	35
7.5 ALLTID REAKTION, ALDRIG REPRESSALIER.....	35
7.6 DELAKTIGHET OCH SOCIALT KLIMAT	36
7.7 MOBBNINGSFALLET.....	37
10. PEDAGOGISKA IMPLIKATIONER	39
11. SLUTORD	39
12. FÖRSLAG TILL FORTSATT FORSKNING	39
REFERENSLISTA.....	42
BILAGA 1 – INTERVJUFRÅGOR	45

1. Inledning

Det finns en mängd faktorer som är viktiga för ett framgångsrikt lärande. En grundläggande förutsättning är att den miljö inom vilken verksamheten bedrivs är trivsam och att eleverna känner sig trygga (Skolverket 2002, s. 6).

Under en lärarutbildning ställs man ofta inför fenomen som kräver att man funderar och undersöker för att komma fram till det mest riktiga förhållningssättet. Självreflektion och självutvärdering är centralt i varje lärares uppdrag. I utvecklandet av lärarrollen är det viktigt att hela tiden vara medveten om hur jag påverkas av min omgivning och om hur min omgivning påverkas av mig. Vid inget annat tillfälle ställs detta på sin spets lika tydligt som vid fall av mobbning eller kränkande behandling. När läraren står inför en situation där vissa elever systematiskt kränker, förnedrar och trakasserar en annan elev som inte sällan är utan förmåga att försvara sig, då krävs det att läraren kan handla rådsnabbt och korrekt. Ett felaktigt ingripande kan göra mer skada än nytta. Lärares rädsla för att göra en felaktig bedömning kan ibland passivisera dem och den mobbade känner sig sviken av skolan.

En viss förståelse för att en lärare känner sig osäker inför en mobbningsituation bör man dock ha. Mobbning kan i vissa fall vara såpass traumatiserande och stressframkallande att ett felsteg kan få ödesdigra konsekvenser. Den känsla av förnedring och skam den mobbade känner över att just den är utsatt är inte helt olik den som våldtäktsoffer känner (Lindberg i Thors (red), 2007). Rädslan är inte olik den rädsla misshandelsoffer känner. Bauman och Del Rio (2005) menar att lärare som vet hur de ska handla vid mobbning effektivt bidrar till att det minskar. Därför är det av stor vikt att lärare har den kunskap som krävs.

Vi upplever att problemet med mobbning på senare tid har fått ett större utrymme i skolan och i media. Skollagen (2010:800), läroplanerna (Lpo -94) och inte minst Lagen om förbud mot diskriminering och kränkande behandling (2006:67) reglerar tydligare än tidigare hur arbetet ska bedrivas och vad skolan ska sträva mot. Vi upplever även att det finns ett större intresse för att bedriva forskning inom området nu än tidigare. Därmed finns det sannolikt också större kunskap, åtminstone bland forskare, och det finns mer och utförligare litteratur att tillgå för den intresserade.

Vi frågar oss hur man i skolan arbetar med mobbning. Skolan är enligt lag skyldig att ha en likabehandlingsplan för arbetet mot mobbning, diskriminering och kränkande behandling (diskrimineringslagen (2006:67)). Skolan är också skyldig att se till att likabehandlingsplanen följs, att utreda och vidta åtgärder mot mobbning och kränkande behandling samt att tillse att personal och elever får nödvändig information och kunskap. Hur ser det då ut i verkligheten? Hur arbetar skolorna med mobbning och kränkande behandling och hur väl korrelerar det med likabehandlingsplaner och det aktuella kunskapsläget om mobbning i skolan?

Delvis anser vi oss kunna se att arbetet på skolorna har förbättrats sedan vi själva var elever på grundskolan. Då fanns inga likabehandlingsplaner och heller ingen lag (2006:67) som betvingade skolan att aktivt arbeta mot mobbning. Troligtvis har alla som gått i skolan erfarenhet av mobbning på ett eller annat sätt och så har även vi. Förmodligen påverkas alla inblandade negativt, såväl mobbare som mobbade, inte bara under sin skoltid utan också långt senare i livet. Lindberg (i Thors

(red.) 2007) visar på att det är mycket vanligt att personer som utsätts för mobbning känner sig underlägsna och lider av ångest och depressioner långt upp i ålder, ibland hela livet.

Trots att vi kan se förbättringar sedan vi själva gick i skolan upplever vi att mobbning fortfarande är alltför vanligt förekommande. Därför är det viktigt att driva arbetet framåt och sträva efter att alla elever ska kunna känna sig trygga. För att på ett förtjänstfullt sätt kunna driva arbetet framåt krävs det att man har kunskap om mobbning som fenomen, lagar och styrdokument, hur man bäst bedriver ett gott arbete mot mobbning samt hur situationen i skolan ser ut i dagsläget.

Vi gör här ett försök att beskriva hur arbetet mot mobbning på tre grundskolor ter sig i dagsläget. Skolorna vi valde ligger alla i samma stad och vi har företrädesvis intervjuat personal som jobbar med elever i grundskolans senare år. Urvalet har begränsats av geografisk tillgänglighet samt av vilka som hade tid att ställa upp på en intervju. Resultatet av undersökningen beskriver vilka som jobbar med mobbning på skolan, varför de gör det, hur det dagliga arbetet ser ut samt hur skolorna arbetar med ett fiktivt mobbningsfall som vi presenterat för dem. Vår diskussion behandlar hur skolornas arbete stämmer överens med lagar och styrdokument samt hur det stämmer överens med det aktuella kunskapsläget om mobbning. Vi driver vår diskussion utifrån ett antal punkter som får stort utrymme i likabehandlingsplaner, är återkommande i litteratur om mobbning och som vi anser vara av stor vikt för att kunna bedriva ett förtjänstfullt arbete. Dessa punkter är: kunskap, ansvarsfördelning, kartläggning, vuxennärvaro/rastvakt, alltid reaktion/aldrig repressalier samt delaktighet och socialt klimat. Vi tittar också närmare på skolornas arbete med det fiktiva mobbningsfallet i förhållande till lagar och styrdokument samt i förhållande till det aktuella kunskapsläget om mobbning i skolan.

2. Syfte

Syftet med vår studie är att ta reda på hur skolorna och personalen arbetar med mobbning och kränkande behandling. Vi vill undersöka om skolorna gör vad de kan för att minska mobbning eller om det finns utrymme för förbättring.

2.1 Frågeställningar

- ♣ Vilka är det som arbetar med mobbningsfrågor i skolorna och varför gör de det?
- ♣ Hur arbetar skolorna med det dagliga, fortlöpande arbetet mot mobbning?
- ♣ Hur arbetar skolorna med ett specifikt mobbningsfall?
- ♣ Hur stämmer arbetet mot mobbning på skolorna överens med likabehandlingsplanerna?

3. Definition av mobbning

Under vår studie upptäckte vi att begreppen mobbning och kränkande behandling aktualiserats i många olika definitioner. Vi har valt att titta närmare på Peter-Paul Heinemanns, Anatol Pikas och Dan Olweus definitioner. Anledningen till valet är dels att dessa forskare är de främsta inom området och dels är definitionerna vanligt förekommande i såväl litteratur som likabehandlingsplaner.

Enligt Heinemanns definition av mobbning är mobbing ”vardagsengelska”. Det betyder ungefär ”pöbla” eller ”bråka i gäng eller grupper” eller ännu neutralare ”trängas i mängder” (Heinemann, 1974, s.9).

”Mobbning är en aktivitet som är negativ (besvärande, plågsam osv.) mot någon. Praktiskt taget alla som skrivit om mobbning förefaller vara eniga om att vid mobbning är mobbarna två eller flera. Mobbarna är i samspel, interaktion, med varandra, antingen under förberedelsefasen eller under pågående mobbning. Om två eller flera råkar vara elaka (allmänt negativa) mot en enskild (stöta till honom, skälla, tråka osv.) utan att känna till varandras beteende kan detta inte kallas mobbning” (Pikas, 1975, s.15).

”Ordet mobbning har varit något av ett modeord i Skandinavien och har använts i flera olika betydelser. I den ursprungliga engelska ordstammen "mob" ligger att det är en vanligtvis stor och anonym grupp av individer som är aktiv. Men ofta används beteckningen mobbning också när en enskild individ trakasserar och plågar en annan. Även om det inte är helt tillfredsställande från språklig synvinkel, är det viktigt att man i mobbningsbegreppet innefattar både situationer där en enskild person och en grupp svarar för trakasseringen. Data som nyligen insamlats i min undersökning i Bergen visar att en betydande andel av de elever som blir mobbade, uppger att det huvudsakligen är en elev som står för aktiviteten. Det är därför naturligt att betrakta mobbning från en enskild individ och från en grupp som nära sammanhängande fenomen - även om det kan finnas vissa skillnader mellan dem” (Olweus, 2003, s.4).

Mobbning kan utföras av en enskild individ eller av en större eller mindre grupp. Måltavla för mobbningen kan också vara en enskild individ eller en grupp. Olweus finner det lämpligt att skilja mellan direkt mobbning med relativt öppna angrepp på offret och indirekt mobbning i form av social isolering och utfrysning. En elev som är utsatt för indirekt mobbning får inte vara med i kamratgruppen och har svårt att få vänner i klassen. Dan Olweus definition av mobbning är: ”En person är mobbad när hon eller han, upprepade gånger och under en viss tid blir utsatt för negativa handlingar från en eller flera personer” (s. 4).

Vi har valt att använda oss av hans definition men med ett tillägg rörande de olika typer av mobbning, direkt och indirekt, som Olweus beskriver i ett tillägg till definitionen. Direkt mobbning rör sig om riktade negativa handlingar medan indirekt mobbning innebär utfrysning eller negligering av en individ. Anledningen till att vi har valt denna definition är att den kan anses vara allmänt vedertagen.

Vår definition är:

En person är mobbad när hon eller han, upprepade gånger och under en viss tid, direkt eller indirekt, blir utsatt för negativa handlingar från en eller flera personer.

4. Styrdokument och forskningslitteratur kring mobbning

4.1 Styrdokument och lagar

Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) har övergripande syften som visar hur skolorna ska utforma och förbättra de lokala, nationella och internationella målen. Dessa riktlinjer ska samtliga skolor följa, för att skapa gynnsamma förutsättningar för all personal och alla elever.

När det gäller de lokala målen, har Göteborgs stad (2009) en skolplan som är uppdelad i fem områden. Såsom att ”skapa trivsel, lärande och kunskap i skolan, där alla har möjlighet att lära sig. Samt rätt att bli respekterad, hörd, inflytande, delaktighet, utvärdering och återkoppling”. Planen har tydliga anvisningar om hur skolan ska arbeta i förbindelse med den svenska värdegrunden och förebygga kränkningar i förskolan, skolan, fritidshemmen och gymnasiet (Skolverkets allmänna råd 2004). Den har också som syfte att öka inflytande över nationsgränserna och samarbete mellan olika länder för att påverka våra medmänniskors sätt att samexistera i en kulturell mångfald.

Enligt skollagens portal paragraf 1 kapitel 2 kan man läsa följande:

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. (Skolverkets allmänna råd, 2004, s.19).

Direktivet är en grund för alla som arbetar i den dagliga skolverksamheten för att bemöta varje individ med omtanke och empati oavsett kön och kulturell bakgrund. Lpo 94 framhäver skolans skyldigheter att ”sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet och vilja och lust att lära” (s.7). Skolans uppgift är att bygga en trygg miljö där barn, elever och personal kan känna sig säkra, delaktiga och verka för personlig utveckling. Samt förebygga trakasserier och kränkande behandling. Detta enligt värdegrundens bestämmelser:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta. Detta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. (Regler för målstyrning 2005, s.70).

Denna paragraf ger uttryck för helhet och individens rätt att vara sig själv. Detta innebär att läraren har ett speciellt ansvar för att uppmuntra och uppmana alla parter att leva upp till denna värdegrund genom en medvetandegörande process. Exempelvis genom diskussioner och rollspel. Vidare påpekas i ”Regler för målstyrning” att alla former av undervisning skall, för att befästa individens rätt i samhället, ha sin utgångspunkt i elevernas ”bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper för att främja elevernas lärande och kunskapsutveckling” (Regler för målstyrning 2005, s.71).

De grundläggande värdena skall vara en realistisk förutsättning för barn och elever att lära sig. Vidare skall den hjälpa eleverna att pröva och utveckla sina förmågor och bli oberoende av andras inflytande. Det är viktigt att förhållningssätt till etiska frågor lyfts fram för barns och elevers

möjligheter att ta ställning till varandras olikheter. För ”kunskap kommer till uttryck i olika former, såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet” (Regler för målstyrning 2005, s.73). Skolans plikt är också att ge utrymme för och stimulera varje barn och elev att skapa sin egen identitet, och att växa såväl intellektuellt som emotionellt och estetiskt. Vilken kan bidra till att motarbeta senare kulturell segregation och trakasserier i samhället (Regler för målstyrning 2005).

4.1.1 Lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever (Likabehandlingslagen)

Underlaget till den nya likabehandlingslagen trädde i kraft den 1 april 2006 för alla skolor, och i § 6 (2006:67) lyder det så här:

Huvudmannen eller den huvudmannen bestämmer skall se till att det finns en likabehandlingsplan för varje enskild verksamhet i syfte att aktivt främja barns och elevers lika rättigheter oavsett kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder och annan kränkande behandling. Planerade åtgärder skall redovisas. Den skall följas upp och ses över varje år. (Prop.2005/06:38, s.86)

Dessa grundläggande bestämmelser gäller även arbetet med att ”främja likabehandling, att motverka diskriminering, trakasserier och annan kränkande behandling i all verksamhet, såväl inom det offentliga som i fristående verksamheter” (Skolverket, 2006, s.10). Lagen var från början en förhållningsorder från tre ”EG-direktiv”, nämligen 2000/43/EG, 2000/73/EG och 76/207/EEG. Alla tre riktlinjer handlar om hur vuxna personer skall skyddas mot all diskriminering i samhället och på varje arbetsplats. Exempel är ”principen om likabehandling av kvinnor och män i fråga om anställning”. (Prop.2005/06:38, s.86).

Vidare kom utbildningsutskottet med ett yttrande 2005/06:UbU4 år 2003, ett direktiv från EG, att välja ett team som skall arbeta med en ny lag för att motarbeta diskriminering i skolan. Detta team lanserade år 2004 ett förslag för likabehandlingsarbetet, utifrån regeringens målsättningar, då det inte fanns några tydliga regler för värdegrundsproblematiken i skolan. Arbetet presenterades i SOU 2004:05 och inkluderar förslag om skolans ansvar för att hindra kränkning av elever. Ett senare förslag, 2005/06:38, handlade om ”förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever”. Detta var en lag som skulle befrämja likabehandling.

Meningen med lagen är att staten, landstinget, kommunen och all personal i skolan aktivt arbetar för att förebygga och åtgärda diskriminering. De är viktigt att skolläringarna ser till att det förs ett planmässigt arbete, för att främja elevernas rättigheter, och motverka särbehandling och annan förnedrande behandling. Det betyder att de som är utredare skall ha omfattande information om vad som händer. Syftet med planen är också att hjälpa barnen att hitta sin potential till ett tryggt och gott liv i samhället.

Den demokratiska synen på människans rättigheter är väsentlig inom alla skolor. Vilket innebär att likabehandlingslagen skall ställa krav på skolverksamheten så att den arbetar målinriktat och kämpar mot all form av kränkande behandling. Det betyder också att man ska se varje möjlighet som en resurs och inte som en belastning. I skolverkets allmänna råd (2006) påpekades att skolverksamheten ska ”integreras som en naturlig del i det vardagliga arbetet” (s.16) för att förebygga mobbning och kränkande beteende.

Det är först och främst skolpersonalens ansvar att vara vaksam för preventiva åtgärder innan problematiken blir för stor och kanske olöslig. ”Enligt regeringen är en lugn, trygg och säker miljö en viktig förutsättning för att barn, unga och vuxna skall må bra och också för deras utveckling och lärande” (prop.2005/06:38. s.23). För att skapa helhetssyn krävs dock att arbetet med likabehandlingsplanen ska sätta sin prägel på hela verksamheten. Föräldrar och vårdnadshavare ska vara delaktiga och informeras om eventuella problem som uppstår i verksamheten. Det är enligt regeringen viktigt att de kan få möjlighet att ”reflektera kring förhållningssätt, värderingar, normer och relationer” (Skolverkets allmänna råd, 2006, s.16).

I likabehandlingslagen kräver det att huvudmannen för skolan ska vidta åtgärder för att förebygga och förhindra att elever utsätts för all kränkande behandling. Rektorn har plikt att undersöka och utföra åtgärder mot sådant beteende. Denne ansvarar för att det inte förekommer orättvisa mot en elev och se till att planen är ”anpassad till den egna verksamheten och årligen följas upp och utvärderas” och revideras om det behövs (Skolverkets allmänna råd, 2006, s.14).

Lagen ska användas som underlag för att identifiera, förebygga, åtgärda och utvärdera mobbning och kränkande bemötande. Den är också till för att reglera konflikterna mellan skolbarn utsatta för misshandel, och kompensera de drabbades lidande. Kränkning är otillåtet och i strid med de grundläggande mänskliga värdena och FN:s konvention om de mänskliga rättigheterna.

4.1.2 FN:s konvention om barns rättigheter

Arbete för att motverka kränkande behandling, reglerad i flera lagar och bestämmelser, såsom Barnkonventionen, lagen om Barnombudsman (SFS;1993:335), Arbetsmiljölagen och Socialtjänstlagen. FN:s barnkonvention från 1989 är till för att försvara alla barn under 18 år. Sverige, ett av medlemsländerna, arbetar utifrån konventionens stadgar för barnens rätt till skydd mot orättvis behandling. (Skolverkets allmänna råd, 2006). I barnkonventionen klargörs att ”inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens och inte heller för olagliga angrepp på sin heder och sitt anseende” (artikel 16, s.144). Här finns det en koppling mellan likabehandlingslagen och värdegrunden, som är hjälpmedel för barnen, eftersom dessa direktiv ger skydd åt elever mot alla former av kroppslig, mental och annan kränkande behandling. Vidare representerar barnombudsmannen barns och ungdomars rättigheter och intressen med utgångspunkt från FN:s konvention.

4.1.3 Arbetsmiljölagen och socialtjänstlagen

Dessa två myndigheter arbetar för att förebygga ohälsa och uppnå en god skolmiljö och det inte är ”bara om fysiska risker, utan också om den psykosociala miljön” (Skolverkets allmänna råd, 2006, s.32). Det handlar om att barn, elever och personal kan finna sig tillrätta i skolan för att utveckla den personliga integriteten och få social samhörighet. Medan socialtjänstlagen i bestämmelsen i paragraf 1, förklara att både skolmyndigheterna och alla personal i skolverksamheten har ”skyldighet att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd” (Skolverkets allmänna råd, 2004, s.22). Detta innebär att vuxna ska agera och förhindra trakasserier (Skolverkets allmänna råd, 2004).

4.1.4 Lärarnas och skolledningens ansvar

All personal har plikt att vara uppmärksamma på om eventuella problem som kan förekomma och vidta åtgärder mot alla former av kränkande behandling. I Skolverkets nationella kvalitetsgranskning (1999) redovisas att rektorn har ett särskilt ansvar för att ”upprätta, genomföra, följa upp och utvärdera skolans handlingsprogram” (s.11) Vilket betyder att skolledningen skall förebygga och hindra kränkande behandling. Det handlar alltså om att skolledningen är skyldig att skapa en trygg lärandemiljö för elever och personal. Det är också rektorn som har det största ansvaret för att se till att likabehandlingsplanen efterföljs och kontinuerligt utvärderas och vid behov revideras (Prop.2005/06:38).

4.2 Aktuellt kunskapsläge kring mobbning i skolan

Här presenteras en del av den tidigare forskning som då denna undersökning startade ansågs ha varit tongivande för forskningsområdets framväxt och utveckling, det menar såväl Forsman (2003) som Frånberg (2003). Det som här presenteras kan sägas vara ett tvärsnitt av forskningen om mobbning och kränkande behandling på så vis att det behandlar olika aspekter av den. Här presenteras även relevanta uppgifter från andra uppsatser. Sammantaget bidrar det till att ge en samlad bild av kunskapsläget samt av hur viktigt det är att personalen i skolan besitter rätt kunskap. Olweus kvantitativt omfattande undersökningar (1991) har bidragit till att ge en bild av hur omfattande problemet är i svenska skolor. Det har också varit grund för utformningen av ett av de första åtgärdsprogrammen mot mobbning och kränkande behandling. Olweus (2007) fokuserar både på vilka bakomliggande faktorer och personlighetsdrag som styr beteendet hos mobbare och mobbade, samt vad som kan göras för att förbättra situationen. Farstamethoden som utformats av Ljungström (2006) är ett annat exempel på åtgärdsprogram. Peter Paul Heinemann var, enligt Pikas (1975), den som myntade begreppet mobbning och därmed väckte intresset för ämnet och forskningen inom detsamma. Heinemanns (1987) fokus ligger snarare på ett psykologiskt plan där han behandlar mobbningen som ett gruppdynamiskt fenomen. Forsman (2003) menar att Heinemanns teorier om etik, moral och värdegrund haft stor påverkan på läroplaner och övrigt skolarbete. Björk (1999) teoretiserar kring psykologiska och beteendevetenskapliga faktorer där frågan om makt och maktbalans mellan olika individer får ett stort utrymme. Denna teorigenomgång syftar till att ge en överskådlig bild av det mångfacetterade problem som mobbning och kränkande behandling är. Teorierna har också, tillsammans med ytterligare forskning, legat till grund för vårt arbete med att granska arbetet och likabehandlingsplanerna på de skolor som ingått i undersökningen.

4.2.1 Friends

Friends bildades 1997 och är en rikstäckande organisation som arbetar för att stoppa mobbning. (2012) Organisationen är inte vinstdrivande och sysslar med att utbilda och stödja skolor, förskolor och idrottsföreningar i deras mobbningsarbete. De har satt det som sitt uppdrag att få bort all mobbning från ovannämnda verksamheter. Om vi utan att resonera kring kvaliteten eller det kvarstående resultatet av deras insatser utan bara tittar på lite siffror så får man en uppfattning om själva omfattningen av deras arbete. Friends arbetar med kamratstödjare, elever som fått särskild

utbildning i att observera olika former av kränkande behandling i skolan och sedan löpande rapportera om sina observationer till den personal som har hand om mobbningsarbetet på skolan. I normalfallet rör det sig om ca 2 elever per klass som har detta uppdrag. Friends har idag utbildat 28 000 kamratstödjare på 1500 skolor i Sverige (aug. 2009).

På friends hemsida hittar man utöver information om deras verksamhet, värdegrund, historik, vision och uppdrag, även en sammanfattad mall för hur man bygger upp ett framgångsrikt mobbningsarbete i skolan. Det är i huvudsak punkter som vi hittar i skolornas egna likabehandlingsplaner. Det handlar om att alla är delaktiga i mobbningsarbetet, kompetensutveckling, gemensamma mål och kontinuerlig uppföljning, alltså inget nytt för den som läst en likabehandlingsplan. Det kan också nämnas att dessa sex punkter har sin grund i likabehandlingslagen. Om de liknar skolornas likabehandlingsplaner så är det ingen slump, de båda bygger på samma styrdokument. Det finns trots allt en punkt som vi skall titta lite extra på, punkt nummer 4 "Nyckelpersoner, inte eldsjälar". Med detta menas att mobbningsarbetet i första hand inte skall hängas upp på personal som brinner för att arbeta med mobbning utan istället på nyckelpersonal som tilldelats extra resurser och extra tid att arbeta med mobbning. Friends framhåller alltså inte engagerad personal som nyckeln till ett framgångsrikt mobbningsarbete utan istället att verksamheten är organiserat på ett sådant vis att mobbningsarbetet ges tid och plats. Personligt engagemang är inte det viktigaste för att arbeta med mobbning. Det viktigaste är att det finns utrymme i din tjänst att göra det.

4.2.2 Olweus

Dan Olweus anses allmänt vara en av de, om inte den, som grundade mobbning som begrepp och forskningsområde. Forsman (2003) och Frånberg (2003) har båda inspirerats av Olweus arbete mot mobbning och beskriver hur viktig han varit för utvecklingen av arbetet inom området. Olweus är professor i psykologi, påbörjade sina första undersökningar redan 1970 i Bergen i Norge och har alltsedan dess fortsatt att forska inom samma område. Han har vidare utformat en definition av begreppet mobbning som har kommit att utvecklas under åren och kommit att användas av såväl andra forskare som skolor och myndigheter. Han har även utarbetat ett åtgärdsprogram för bekämpning av mobbning. Detta kan med stor sannolikhet sägas ha påverkat forskning och utveckling av arbetet inom området i positiv bemärkelse. Delvis för att det var ett av de första åtgärdsprogrammen och därmed vägvisande, delvis för att det i stora delar av den litteratur som berör området och i samtal med skolpersonal framkommer att hans arbete på ett eller annat sätt varit en inspiration till deras eget arbete.

Resultatet av åtgärdsprogrammet uppges enligt Olweus (1991), med grund i hans egna undersökningar, kunna minska mobbningen med upp till 50 procent, eller till och med mer. Det anses av honom också kunna leda till förbättring när det gäller vad han kallar antisociala beteenden såsom organiserat överfall, vandalisering, skolk, stöld samt det sociala klimatet i klassen och trivseln hos eleverna.

Olweus (1994) anser att det viktigaste är att ha ett åtgärdsprogram, mindre viktigt är exakt hur åtgärdsprogrammet är utformat. Han förespråkar dock att det ska vara uppdelat i tre nivåer: skolnivå, klassnivå och individnivå. Olweus (2007) beskriver detta utförligt och lyfter fram vad han kallar för "kärnkomponenter", som är extra viktiga att beakta:

- ▲ Medvetenhet och engagemang (Denna punkt innefattas inte av de tre nivåer som beskrivs

- utan anses vara en allmän förutsättning för att lyckas med arbetet mot mobbning)
- ♣ Åtgärder på skolnivå:
 - Studiedag om mobbningen
 - Bättre rastvaktssystem
 - Upprättande av samordningsplan vid skolan
 - ♣ Åtgärder på klassnivå:
 - Klassregler mot mobbning (beröm och sanktioner)
 - Klassråd (regelbundna möten med lärare och elever)
 - ♣ Åtgärder på individnivå:
 - Allvarliga samtal med mobbare och mobboffer
 - Samtal med föräldrarna till inblandade elever

Åtgärder på skolnivå

Olweus (2007) anser att skolan inför påbörjandet med åtgärdsarbetet bör genomföra en undersökning och kartläggning av de förhållanden som föreligger inom den specifika skolan. Detta menar han kan göras förtjänstfullt genom en enkätundersökning om mobbning bland alla elever på skolan. Syftet med undersökningen är att öka medvetenheten och kunskapen om problemet. Även studiedagen syftar till att öka kunskapen, delvis genom att reflektera över resultatet av enkätundersökningen men även genom att behandla litteratur. Det allra viktigaste är dock att komma fram till en långsiktig och övergripande handlingsplan mot mobbning och därmed en gemensam attityd/förhållningssätt och ett gemensamt ansvar. I *Mobbning i skolan – vad vi vet och kan göra* (2007) trycker Olweus på vikten av, vad han kallar, god vuxentillsyn på rasterna och att personalen måste vara beredd att konsekvent ingripa i fler fall, kommunicera med varandra och stoppa mobbning i ett tidigt skede. Att upprätta en samordningsgrupp innebär att en liten grupp på skolan får ett övergripande ansvar för att samordna insatser och sprida information och kunskap om åtgärdsprogrammet hos elever, personal och föräldrar.

Åtgärder på klassnivå

De klassregler som Olweus (2007) avser ska tas fram gemensamt med eleverna. På så vis kan de känna sig mer delaktiga och engagemang och ansvar kan öka. Beröm och sanktioner lyfts fram som viktiga medel. Berömmet syftar till att stärka elevernas självkänsla och självförtroende samt skapa en god anda i klassen. För att nå bästa resultat krävs även negativa påföljder av något slag. Dessa ska tas fram i samråd med eleverna och därmed vara allmänt kända. De ska riktas mot beteendet, inte personen, och ska konsekvent följas. Klassrådets funktion består i att kontinuerligt följa upp och utvärdera förhållandena i klassen. En intim kontakt mellan lärare och elev ska eftersträvas och de regelbundna samtalen anses kunna utgöra ett gruppträck, med positiv verkan, mot de elever som utsätter andra.

Åtgärder på individnivå

Samtal med de inblandade ska ske så snart som möjligt och budskapet att mobbning inte accepteras ska vara tydligt. Om det handlar om flera mobbare bör samtalen ske med en i taget. I alla situationer ska den som blivit utsatt kunna känna sig helt trygg med att de vuxna gör allt de kan för att hjälpa. I det ingår att upprätta ett nära samarbete med elevernas föräldrar samt en noggrann uppföljning. Även mobbarnas föräldrar ska informeras och i de fall det är möjligt föreslås ett möte med alla inblandade elever och föräldrar. Ett gott förhållande mellan föräldrarna kan verka mycket positivt.

Ett visst ifrågasättande har, enligt Forsman (2003), riktats mot de resultat och metoder som Olweus redovisar för sitt åtgärdsprogram. Ifrågasättandet består i att han själv utvärderar programmet och dess effekter samt huruvida de enkäter som används verkligen ger en rättvisande bild av

mobbningens frekvens och karaktär. Olweus forskning är handlingsinriktad och syftar till att ge pedagogerna verktyg att stoppa och förhindra mobbning, likaså arbetar Friends handlingsinriktat. Men det finns aspekter som Friends och Olweus inte vidrör särskilt mycket, psykologin bakom mobbning. Vad är det i människans psyke som gör att han/hon mobbar, finns det något i vissa människor som gör att de löper större risk än andra att utsättas för mobbning. Det finns forskning på detta område och nedan skall vi titta på den mest inflytelserika.

4.2.3 Peter Paul Heinemann

Heinemann arbetade under sin verksamma tid som läkare och skolläkare. Han fokuserar inte företrädesvis på hur man ska komma till rätta med, stoppa eller förebygga mobbning utan fokus ligger snarare på ett psykologiskt plan. Forsman menar i sin avhandling (2003) att han med sin forskning på 60- och 70-talet var långt före sin tid. Heinemann (1987) lyfter där fram frågor beträffande etik, moral och värdegrund som senare har kommit att få allt större betydelse i läroplaner och i skolan i övrigt. Han anser att mobbning är ett stort mänskligt problem som kräver uppmärksamhet i paritet med det. En attitydförändring i skolan förespråkas för att utveckla mellanmänsklig umgängesförmåga under frivilliga former. På så vis kan det sociala klimatet förbättras och fler kan införlivas i en gemenskap. För att kunna driva arbetet framåt på ett förtjänstfullt sätt anser Heinemann att kunskapen hos personalen behöver ökas. Det gäller då främst de gruppdynamiska fenomen som han anser ligga till grund för mobbning men även kunskap om hur arbetet bör bedrivas på ett mer allmänt plan. Heinemann menar att många situationer uppstår på grund av gruppsytryck och hets från vad han kallar provokatörer. Han menar också att det finns individer som startar konflikter med andra, som står lägre i statushierarkin, för att få utlopp för sina känslor och som kan njuta av att se andra plågas.

Det finns individer som blir så kallade kroniska mobboffer. Signifikativt för dem är att de inte lyckas bli accepterade i den grupp de ingår i, vilket de behöver för sin existens, för att fylla sina behov. Genom att ständigt eftersträva denna gemenskap blir personen provocerande. Det får till följd att gruppen reagerar med negativa sanktioner av något slag. Heinemann menar att individen på så vis klarar sig undan det värre av två onda ting, att bli helt ignorerad. Om ingen ser mig finns jag inte och få ting är svårare att hantera än det. I många fall är också oron för att någonting snart ska hända värre än den verkliga händelsen.

I en grupp som utsätter någon annan minimeras det egna ansvaret och skuldfrågan sprids. Ingen av de inblandade behöver känna individuellt ansvar eller skuld. Denna spridning av ansvar och skuld anser Heinemann vara en av de viktigaste orsakerna till mobbning. Om en avhumanisering av offret sker behöver mobbarna än mindre känna skuld för sitt eget handlande. Han finner att mobbare vid samtal oftast förnekar sin skuld och lyfter fram positiva egenskaper hos offret för att ge de vuxna en bild av att de kanske har haft förutfattade meningar och nu har fel.

En betydande del av mänskliga beteenden tillskrivs av Heinemann en biologisk förklaring. De vägar som finns att gå för att minska problemen skulle således vara att förändra de biologiska betingelserna eller skapa ett mer humant samhälle. Tillförsikt läggs härvid till uppfostran, träning i att behärska impulser samt tolerans och acceptans för olikheter.

Heinemann väljer att se biologi och gruppdynamik som orsaken till mobbning och ett slags omprogrammering av våra naturliga impulser, från ett negativt beteende till ett positivt genom textvärdegrundsarbete. Nästa forskare har en betydligt mer rättfram hållning till mobbning. Mobbning måste kanske inte vara fullt så invävt i den mänskliga naturen som Heinemann vill framhålla, det

kanske bara handlar om makt? Hur etableras makt? Genom "tillgång och efterfrågan". Den som mycket äger, har mycket makt. Den som inget äger, har ingen makt. Är denna marknadskapitalismens mest grundläggande sanning överförbar på mobbningsforskning. Det verkar så fast med en liten knorr, "ingen är maktlös."

4.2.4 Gunilla O. Björk

Gunilla O. Björk är specialist i klinisk pedagogisk psykologi och behandlar mobbningsfrågan med avseende på makt. Björk (1999) menar att det finns ett flertal olika sätt att se på makt. Makt, i avseende på den metod hon använder sig av, är något som finns i alla sociala relationer. Makt så som den ter sig i en relation är aldrig överförbar till en annan relation och inte heller till en annan situation. Makt kopplas av Björk till en typ av förhandling som utgörs av ett "utbyte av resurser och fördelar" (s. 41).

Så länge båda har fördelar att byta med är relationen ömsesidig. Man kan då inte tala om att den ena har makt över den andra. Men om den ena parten saknar resurser, dvs inte har några fler fördelar att byta med, så övergår relationen till en maktrelation. En maktrelation är därför alltid ojämnlik (s. 41).

Människans beteende kopplas till dess handlingsutrymme, eller möjlighet att välja. Det utrymmet är i sin tur kopplat till maktrelationen och den typ av förhandling som beskrivs ovan. För en mobbad elev kan möjligheten att välja vara mycket begränsad. Om personens resurser eller förmågan att utnyttja dem, inte räcker till kan valet till slut stå mellan två icke önskvärda alternativ eller inga alls. Även mobbare kan påverkas på liknande sätt. Gruppens förväntningar och makt över den enskilde kan göra att mobbare finner det svårt eller omöjligt att bete sig på annat vis än enligt gruppens önskan. Mobbningsoffret blir den som får betala det högsta priset.

Social kompetens påverkar enligt Björk (1999) hur relationer och mobbningsituationer utvecklas. Främst gäller det då mobbarens sociala kompetens och förmåga att utnyttja detta till sin fördel. Möjligheten att skapa allianser ökar och risken för att bli lämnad ensam och därmed tappa en del av sin makt över offret minskar. Vem som bär skulden i en mobbningsituation menar hon är av ringa betydelse. Det tjänar ingenting till att söka syndabockar. Mer konstruktivt arbete bör eftersträvas.

Genom att öka kunskapen, menar Björk (1999), kan ett större ansvar tas för de beslut som fattas vid uppkomna situationer. Eftersträvansvärt är också att som personal använda sig av den makt det innebär att kunna styra över de regler som ska gälla. Och att använda sig av den makten för att skapa tid och tillfällen för reflektion, dialog och därmed utbyte av tankar. I sin undersökning sluter sig Björk (1999) till att:

Den kanske allra viktigaste slutsatsen från denna undersökning är det delade ansvaret. Ingendera parten i en mobbningsituation är helt maktlös, och ingen är heller utan ansvar. Med den formella makten följer ett särskilt ansvar. Att våga se över det egna maktutövandet är att ta sin del av ansvaret (s. 171).

Om ett särskilt ansvar följer med den formella makten, vad följer då med den som endast har lite makt? Ett mindre ansvar? Har den elev som mobbas ett mindre ansvar för att den utsätts än de som utsätter honom eller henne för mobbningen. Det intuitiva svaret anser vi är ja, de som utsätter är mer ansvariga. Hur är det då för den som utsätts, upplever han/hon att ett mindre ansvar för sitt eget lidande vilar på hans/hennes axlar? Vad har den utsatte för självbild? O. Lindberg har undersökt detta.

4.2.5 Odd Lindberg

Lindberg (i Thors (red), 2007) påvisar att det är mycket vanligt att personer som utsätts för mobbning känner sig underlägsna och lider av ångest och depressioner. Han menar också att det är mycket vanligt med skamkänslor som tenderar att följa individen långt fram i livet. Mobbningen kan leda till att den som blir utsatt till slut själv intalar sig att ”det är något fel på mig”. Därmed omöjliggörs också skapandet av en positiv självbild. Lindberg jämför de känslor som kan uppstå hos någon som blivit mobbad med de känslor av skam som våldtäktsoffer kan känna. Dessa känslor av skam kan vara en orsak till varför man inte vill berätta att man blivit utsatt. Förutom de mer uppenbara följderna, att skolresultaten blir lidande och att skolket ökar, tenderar mobbningen alltså att påverka individer negativt under en stor del eller hela livet.

Hur kan någon enda människa utstå att bli mobbad, i vissa fall under hela skoltiden, och hur kan helt vanliga elever systematiskt förstöra och ärra en annan människa för resten av livet utan att de upplever detta som något ohyggligt eller utöver det vanliga? Kan mobbning upplevas som något annat än ett fruktansvärt avsteg från det normala? Kan mobbning rentav uppfattas som det normala, inte som det extraordinära utan som det ordinära, inte som det ovanliga utan som det vanliga, det vardagliga, det banala?

4.2.6 Solveig Hägglund

Hägglund (i Thors (red), 2007) har myntat begreppet *banal mobbning*. Med det menas vardaglig mobbning som är så invand och upplevs så naturlig i tillvaron att den uppfattas som normal. Därmed kommer den inte heller att erhålla någon reaktion eller motarbetas. Hägglund menar att sådana situationer kan uppstå trots att alla egentligen vet att det som händer framför ögonen på dem egentligen är fel. Det kan uppstå en social samsyn där det blir ett normaltillstånd. Handlingar som upprepas och uppfattningar om personers värde och egenskaper kan få beteenden att bli banala, alltså vardagliga och inte konstiga eller icke önskvärda.

För att kunna komma till rätta med den banala mobbningen krävs, enligt Hägglund (i Thors (red), 2007) en gemensam samsyn och kunskaper rörande människors värde i en kamratkultur samt i ett större perspektiv. Det krävs också att man gemensamt arbetar för att förhindra upprepning. Skolledning, lärare, föräldrar och barn måste samarbeta och ha en dialog där man strävar efter tidigare nämnda samsyn. Den kanske främsta förutsättningen för att ha möjlighet att nå dessa mål är att det finns ett engagemang hos alla inblandade. Sedan 2006 är det inte längre upp till skolarnas godtycke att bestämma i vilken utsträckning de väljer att arbeta mot mobbning. Svenska skolor skall numera enligt lag ha en likabehandlingsplan för att säkerställa att alla behandlas lika på skolan. Avvikelse från planen eller underlåtenhet att iaktta något av det stipulerade kraven kan komma att ses som ett lagbrott.

Nedan har vi gjort en snabb sondering av forskningsterrängen med avseende på hur framgångsrikt skolor lyckats implementera likabehandlingsplanen i sin verksamhet. Detta är speciellt intressant eftersom det så nära tangerar vår egen studie om hur några olika skolors mobbningsarbete stämmer överens med deras likabehandlingsplaner.

4.2.7 Aktuella undersökningar

Enligt skolverkets undersökning (Utvärdering av metoder mot mobbning, 2011) av 39 skolor var 7-8% av eleverna mobbade. 1,5% var mobbade under mer än ett år. De effektivaste insatserna mot mobbning är elevmedverkan/delaktighet, att det finns ett antimobbningsteam, tydliga rutiner samt arbetsgång och ansvarsfördelning, ökad kunskap och kompetensutveckling, uppföljning och utvärdering, vuxna närvarande, relationsfrämjande arbete, dokumentation och regler framtagna i samarbete med eleverna. Dessa punkter ser vi som ett konstaterande av tidigare presenterade rön och de står som grund för vår undersökning och diskussion.

2007 genomfördes en enkätundersökning av Göteborgs stad bland skolelever i årskurs 9 och åk. 2 på gymnasiet (Om mobbning – Hämtad från Olweus elevenkät om mobbning från 18 skolor i Göteborg, 2009). Undersökningen visar att det finns ett samband mellan mobbning och andra riskfaktorer, i synnerhet när det gäller elever som mobbar. I grundskolan svarar 3,5% av eleverna att de utsatts för mobbning under det senaste året och 4,2% anger att de har mobbat någon. Anmärkningsvärt är också att skolk är tre gånger vanligare hos elever som utsatt andra för mobbning och dubbelt så högt hos elever som utsatts för mobbning. Även alkohol- och narkotikabruk visar sig vara högre hos dessa elever. Det är en indikation på hur viktigt arbetet mot mobbning är.

Under 2011 genomfördes en undersökning av Englund (Systematiskt arbete mot mobbning. Med kommunal förankring – en undersökning med Olweusenkäten på grundskolor i Göteborg, 2012) med samma enkät (Olweus elevenkät) vid två grupper av skolor i Göteborg. Den ena gruppen bestod av skolor som arbetat med Olweusprogrammet och i den andra gruppen fanns skolor som arbetat efter egna modeller. Det visar sig att på de skolor som arbetar efter Olweusprogrammet är mobbningen mer än 50% lägre. Samtidigt visar BRIS rapport (2012) att det sedan 2006 har varit en stadig ökning av samtal till dem som handlar om mobbning. 2011 uppgick det totala antalet till 5093 och 2006 var antalet 2549.

I sin kandidatuppsats visar Strand (2010) att det hos personalen på den skola undersökningen gjorts finns en osäkerhet kring vilka som arbetar med likabehandlingsplanen. Vilken ansvarsfördelning som råder på skolan är också oklart bland personalen. Däremot visar det sig att såväl elever som föräldrar upplever sig ha relativt goda kunskaper om skolans likabehandlingsplan.

Jonsson och Ling (2010) sluter sig i sin kandidatuppsats till att elevernas möjlighet att påverka arbetet med, och utformningen av, likabehandlingsplanen främst består i att det diskuteras i elevrådet. Det visar sig också att en mycket liten del av eleverna känner sig delaktiga eller anser sig ha möjlighet att påverka. Vidare visar det sig att en stor del av eleverna känner sig osäkra på vad en likabehandlingsplan är, om de har fått information om den och vad den innehåller och innebär. Jonsson och Ling sluter sig till att det kan bero på att ansvaret för informationen lagts på respektive lärare och att graden av information på så vis kommit att bero på hur engagerad läraren i fråga varit. Nästan alla lärare anser sig ha blivit väl informerade om likabehandlingsplanen. Det visar sig också i intervjuerna att de tillfrågade har goda kunskaper om likabehandlingsplanen och dess innehåll. En majoritet av lärarna har också god kännedom om vilken arbetsgång som, enligt likabehandlingsplanen, ska råda då ett fall av kränkande behandling upptäcks. Däremot verkar det som de är osäkra gällande sin egen roll i arbetet. Ansvarsfördelningen kan därmed sägas vara oklar bland lärarna. Vad det beror på går inte att utläsa i undersökningen.

Även Holmstrand och Wilhelmsen (2011) visar i sin kandidatuppsats att det, på de skolor som ingått i deras undersökning, råder en osäkerhet hos personalen gällande ansvarsfördelningen. Det finns där inga tydliga riktlinjer för hur arbetet mot mobbning och kränkande behandling ska gå till. Det fanns inte heller några entydiga svar på vem som ansvarade för att anmäla uppkomna fall eller hur de ska redas ut. Hela 97% av de tillfrågade menade att de kände till likabehandlingsplanens innehåll. Men en stor del ansåg att den inte var till någon hjälp: ”Den finns oftast till rent formellt men ej så mycket konkret och praktiskt, den består av mycket prat och lite handling” (s. 27). Lärarna väljer i stor utsträckning att ta stöd i egna erfarenheter istället för att använda sig av arbetsgången i likabehandlingsplanen. Ingen av lärarna hade fått någon utbildning i hur de skulle handskas med mobbning och kränkande behandling, varken i lärarutbildningen eller på arbetsplatsen. Kunskaperna hade istället förvärvats på eget bevåg. Därmed kan man också sluta sig till att kunskapsnivån var beroende av intresse och engagemang.

Holmstrand och Wilhelmsen (2011) påpekar hur viktigt det är att som vuxen alltid reagera och ingripa vid misstanke om kränkande behandling. En förutsättning för ett gott arbete, menar de, är att det finns gemensamma mål och en tydlig handlingsplan som alla känner till och arbetar efter. På så vis minskar risken för att någon väljer att inte ingripa eller att ansvaret skjuts över till någon annan. I deras undersökning visar det sig dock att många känner sig osäkra på när de ska ingripa. Ingenting tyder heller på att det finns gemensamma mål bland lärarna. Därmed riskerar arbetet mot mobbning och kränkande behandling att bli inkonsekvent och splittrat. Det blir otydligt för eleverna vilka regler som gäller.

4.2.8 Sammanfattning av kunskapsläget kring mobbning i skolan

Mobbning är stort mänskligt problem. Först under de senaste decennierna har problemet fått den uppmärksamhet det förtjänar. För många individer är det så traumatiskt att utsättas för mobbning att det påverkar hela deras fortsatta liv på ett negativt sätt. Det kan handla om depressioner, skamkänslor och oförmåga att skapa en positiv självbild. I vissa fall kan de skamkänslor som uppkommer till och med likställas med känslorna efter en våldtäkt. Det förekommer att mobbning, diskriminering och kränkande behandling blir så vanligt förekommande att det upplevs som ett normaltillstånd. Det grundar sig i föreställningen om människors värde och egenskaper och leder till att de inblandade avstår från att ingripa trots att de vet att allt inte står rätt till.

Generellt förespråkas ökade kunskaper hos all personal som arbetar i skolan. Det innebär i det här fallet kunskap om vilka gruppdynamiska fenomen och maktspel som ligger till grund för mobbning, samt kunskap om hur mobbning, diskriminering och kränkande behandling kan motverkas med hjälp av främjande, förebyggande och åtgärdande arbete. Denna ökade kunskap kan bidra till en attitydförändring som i sin tur kan bidra till ett mer öppet och tillåtande klimat där fler kan införlivas i gemenskapen. Det är också av största vikt att alla vuxna alltid reagerar/agerar när någon blir kränkt. En förutsättning för ett gott arbete är att det finns en tydlig likabehandlingsplan som är väl känd av alla och som följs av alla. Ett gemensamt ansvar och engagemang måste eftersträvas. Det är viktigt att eleverna görs delaktiga i arbetet i så stor utsträckning som ålder och mognadsgrad möjliggör. För att skapa en trygg miljö måste det finnas vuxna närvarande i så stor utsträckning som möjligt. Det kan exempelvis vara i form av rastvakter.

Genom dessa forskningsexempel har vi velat visa hur komplext och sammansatt begreppet mobbning är. När ordet ”mobbning” fortsättningsvis dyker upp i denna studie så ekar det av den

forskning som tagits upp ovan. Det kan även noteras att den fördjupande läsning denna litteratur erbjöd avgjorde vårt val av metod. Det blev högsta prioritet att få komma ut i de olika verksamheterna och träffa människor som arbetade med mobbning, för nu hade en del frågor väckts hos oss.

4.3 Beskrivning av likabehandlingsplanerna

Likabehandlingsplanerna är omfattande i sitt innehåll och det skulle vara alltför skrymmande att presentera dem i sin helhet. Vi har här ”kokat ner” dem i sex punkter där vi beskriver innehållet utifrån vad som är viktigt för vår undersökning.

- ⤴ Två av de undersökta likabehandlingsplanerna följer och hänvisar till de direktiv som ges i skollagen, läroplanerna, barnkonventionen och likabehandlingslagen. Dessa redovisas också i likabehandlingsplanen. I den tredje redovisas inga tydliga referenser till lagar och styrdokument. Hänvisning görs istället till riktlinjer som gäller för hela stadsdelen. Endast syftet med dessa presenteras i likabehandlingsplanen.
- ⤴ Samtliga planer definierar hur kränkningar kan ta sig uttryck. De kan vara fysiska, verbala, psykosociala samt text- och bildburna. Två planer definierar vidare diskriminering, trakasserier, annan kränkande behandling och mobbning. Gemensamt för definitionerna av mobbning är att kriteriet upprepning ska vara uppfyllt. En definition anger även att det, för att det ska vara mobbning, måste råda en obalans i makt.
- ⤴ En tydlig ansvarsfördelning finns i två av planerna. Gemensamt för dessa två planer är att ett stort ansvar ligger på en för ändamålet speciellt tillsatt likabehandlingsgrupp. I den tredje finns en viss fördelning av ansvaret men det rör sig då snarare om en principiell hållning där kollektivet hela tiden är ansvarigt. Någon särskilt ansvarig för särskilda uppgifter finns inte stipulerat.
- ⤴ Samtliga likabehandlingsplaner behandlar hur det förebyggande, utredande och åtgärdande arbetet ska bedrivas. I två av planerna redovisas en tydlig arbetsgång för att åtgärda mobbning, den tredje är mer diffus i det hänseendet.
- ⤴ Dokumentation och uppföljning behandlas på ett tydligt sätt i alla likabehandlingsplaner. Hur utvärdering av arbetet mot mobbning och kränkande behandling samt likabehandlingsplaner ska ske preciseras i två planer. I den tredje behandlas det inte alls.
- ⤴ Alla likabehandlingsplaner i undersökningen innehåller klara regler mot mobbning. Även rutiner för att kunna upptäcka mobbning i ett tidigt skede samt öka kunskapen hos lärare och elever finns.

5. Metod

5.1 Metodval

Vi har, för vår studie, använt oss uteslutande av intervjuer. Intervjufrågorna har formulerats med utgångspunkt i den litteratur vi använt oss av samt de aktuella skolornas likabehandlingsplaner som vi laddat ner från respektive skolas hemsida. Frågorna delades in i fyra kategorier, öppningsfrågor, allmänna frågor, handlingsberedskap och planfrågor. Detta gjordes dels för överskådlighet, dels för att det skulle ge intervjun en önskvärd struktur. Ordet struktur är här inte menat att användas som en beskrivning av intervjuens art, strukturerad eller semi-strukturerad intervju, utan skall mer ses som en beskrivning av dess "layout". Det kan dock sägas att intervjun i sin utformning sorterar under kategorin semi-strukturerad intervju (Stukat 2005).

Vi ville att informanterna skulle tala fritt om sina egna upplevelser av skolans arbete mot mobbning och kränkande behandling i den stil som är kännetecknande för en kvalitativ studie, där vanligen en ostrukturerad intervju används för att samla in material (2005). Men vi var samtidigt intresserade av att få svar på en del specifika frågor, vilket är typiskt för en kvantitativ studie med strukturerade intervjuer och/eller enkätundersökning som grund (2005). Valet föll därför på en *semi-strukturerad intervju*, dvs en intervju där informanten tillåts att svara fritt, men där intervjuaren ställer frågor efter ett, i förväg, utarbetat frågeformulär. Frågorna har varierat mellan öppna och snävare frågor. Anledningen till att vi valt denna hybrid av de två sätten, strukturerad-ostrukturerad, är att vi förvisso var intresserade av att de intervjuade skulle svara fritt, men vi ville ha kontroll över intervjun så att vi inte drog över tiden eller att vi skulle behöva hoppa över frågor på grund av tidsbrist. Men samtidigt var det viktigt att informanterna gavs tid att svara utförligt och ostört på frågorna. Johansson och Svedner (2006) talar om "tystnaden som frågemetod" (s. 45). Att inte tappa lugnet, att inte rusa vidare till nästa fråga bara för att den intervjuade tar en paus i svaret eller tänker efter, utan istället låta den frågade utveckla sina tankebanor i lugn och ro. Vi försökte så långt som möjligt ta hänsyn till dessa aspekter under våra intervjuer.

5.2 Öppningsfrågor

Frågorna i denna del är av karaktären: *Vad heter du? Vad har du för utbildning? Befattning på skolan? Varför arbetar du med mobbningsfrågor på skolan?* Alltså några helt kortfattade frågor där intervjupersonen får presentera sig. Dessa frågor är kravlösa och lätta att svara på. Syftet med dem är att informanterna, i enlighet med vad Stukat (2005) föreskriver, ska känna sig avspända inför resten av intervjun. De ger även en indikation på vilka som arbetar med mobbning och varför.

5.3 Allmänna frågor

Här ställs frågor angående intervjupersonens hållning i mobbningsfrågor, mobbningsarbetets teoretiska förankring, hur arbetet mot mobbning på skol-, klass- och individnivå går till. Frågor som ställs är: *Vad innebär mobbning för dig som lärare? Ligger några teorier till grund för ert arbete mot mobbning? Hur arbetar du med mobbning i din klass? Finns det rutiner för att upptäcka mobbning i ett tidigt skede?* Frågorna syftar till att ge oss en uppfattning om hur det dagliga, fortlöpande arbetet mot mobbning går till.

5.4 Handlingsberedskap

Här ställs intervjupersonen inför ett fiktivt mobbningsfall. Fallet beskriver en mobbningsituation och är fiktivt men bygger på olika fall som vi stött på under litteraturinstituderingsen. Informanten har, efter en kort instudering, att svara på några frågor om hur denne skulle agera vid ett sådant fall. Vi vill veta vilken handlingsberedskap som finns då ett mobbningsfall uppdagas, vilka insatser som sätts in för att en mobbningsituation omedelbart skall upphöra. Vi vågar påstå att alla skolor i enlighet med Olweus (2007) är av uppfattningen att när ett fall av mobbning påträffas så är det högsta prioritet att mobbningen omedelbart avbryts även om vägen dit kan variera skolorna emellan. Informanten får även svara på frågor om hur dessa insatser följs upp.

Här ställs frågor av typen: *Hur skulle du vilja hantera det här fallet? Informeras föräldrarna? Säkerställer ni att mobbningen har upphört?* Vi vill med detta få insikt i hur rutinerna ser ut när skolan måste rycka ut vid en uppkommen mobbningsituation när det förebyggande mobbningsarbetet uppenbarligen misslyckats. Resultatet från dessa frågor är grundläggande för vår analys.

5.5 Planfrågor

Här får informanten svara på frågor angående arbetet med skolans likabehandlingsplan, utvärdering av arbetet mot mobbning och kränkande behandling med mera. Några exempel på frågor är: *Utvärderas arbetet mot mobbning och kränkande behandling? Hur sker det? Vad används utvärderingen till?*

Genom dessa frågor får vi en indikation på om informanten har en klar uppfattning eller om det finns oklarheter om hur mobbningsarbetet utvärderas i enlighet med likabehandlingsplanens formulerade krav. Enligt lag (2006:67) för hur likabehandlingsplanen skall utarbetas och implementeras så är utvärdering av såväl planen som själva arbetet mot mobbning, diskriminering och kränkande behandling viktigt. Därför ville vi veta om utvärdering av likabehandlingsplanen och dess implikationer faktiskt sker och på vilket sätt. Slutligen får informanten svara på vilka verktyg och förutsättningar denne tycker behövs för att stoppa mobbning i skolan. Med den frågan vill vi veta om intervjupersonen har några personliga idéer om vad som krävs för att komma åt mobbningen i skolan. Det ger oss en liten uppfattning om mobbningsarbetet är något levande i

intervjupersonen?

5.6 Urval

Inför undersökningen ställde vi upp ett antal urvalskriterier i enlighet med vad Johansson & Svedner (2006) föreskriver. För vår undersökning ville vi intervjua nio personer på tre olika skolor. Personerna skulle vara lärare och de skulle även vara insatta i respektive skolas likabehandlingsplan. Skolorna skulle ligga i Göteborg med omnejd eftersom vi bor i Göteborg och var intresserade av att inte resa alltför långt för våra intervjuer. Önskvärt var om vi kunde få några ifrån skolans likabehandlingsgrupp att ställa upp. Vi hade även en förhoppning att de personer som vi intervjuade skulle vara inblandade i framtagningen av de respektive skolornas likabehandlingsplaner. Vi hade ganska snäva urvalskriterier.

Det visade sig snart att tiden för undersökningen var illa vald, veckorna innan jul. Att hitta någon lärare som hade tid att ställa upp för en intervju var nästan omöjligt och vi var tvungna att göra avkall på några såväl primära som sekundära urvalskriterier. T. ex var vi nödgade att vid ett visst tillfälle använda personal som inte var lärare utan fritidsledare. Vissa frågor som rörde arbetet med mobbning i klass kunde därför inte besvaras tillfredsställande. Några krav på skolornas belägenhet kunde inte heller ställas. Våra urvalskriterier var i grova drag reducerade ner till om någon svarade när vi ringde och vid ett eventuellt svar fanns det tid att träffa oss? Tekniska problem med vår inspelningsapparat gjorde även att ljudupptagningen av en intervju helt uteblev vilket upptäcktes först efteråt. Av nio genomförda intervjuer finns nu åtta bevarade. Nedan följer en uppställning av intervjuad personals befattningar:

- 1: Skolkurator, ingår i likabehandlingsgruppen.
- 2: Matematik och naturkunskap högstadiet, klasslärare
- 3: Fritidsledare, ungdomssekreterare, ingår i likabehandlingsgruppen.
- 4: Svenska, Svenska som andra språk, klasslärare
- 5: Speciallärare högstadiet, ingår i likabehandlingsgruppen.
- 6: Klasslärare mellanstadiet, ingår i likabehandlingsgruppen.
- 7: Matematik och engelska högstadiet
- 8: Specialpedagog

5.7 Datainsamlingsmetoder

Rektor vid respektive skola kontaktades först via telefon. Vi undersökte om vi kunde få komma och göra intervjuer med tre lärare på skolan som var speciellt insatta i skolans mobbningsarbete och dess likabehandlingsplan. Sedan skickade vi e-post där vi förklarade mål och syfte med vår undersökning. Vi fick namn och nummer till tänkbara intervjuer som vi sedan kontaktade och bestämde tid och plats för intervju. Denna procedur utfördes helt eller delvis ett tjugotal gånger, det visade sig att det i de flesta fall inte ens gick att komma fram på telefon, tills vi fått ihop nio intervjuer utspridda på tre skolor. Alltså tre personer per skola. Intervjuerna gjordes separat

med intervjupersonerna, alltså en intervjuare och en intervjuperson. Vid dessa tillfällen var båda i uppsatsgruppen närvarande men endast en intervjuade. Svaren spelades in på band för att sedan transkriberas. Det kan nämnas att problem med inspelningsutrustningen gjorde att en intervju gjordes utan att spelas in. Så av nio genomförda intervjuer föll en bort. De återstående åtta är transkriberade och ligger till grund för denna uppsats.

5.8 Etiska överväganden

I alla forskningsprojekt där människor är inblandade så är det, enligt *Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet* (HSFR) (1999), viktigt att man tar etisk hänsyn. Forskning är det som för ett samhälle framåt, därför är det viktigt att den bedrivs på ett ansvarsfullt sätt där viktiga frågor ställs och kvaliteten är hög. Ett samhälle måste kunna lita på att dess forskare gör ett bra jobb. I vår undersökning har vi i huvudsak använt oss av HSFR:s mall för hur forskning bedrivs etiskt. I den finns fyra etiska krav stipulerade som varje forskningsprojekt måste uppfylla:

5.8.1 Informationskravet

”Forskaren skall informera de av forskningen berörda om den aktuella forskningsuppgiftens syfte” (HSFR, 1999, s. 1)

De berörda skall få full information om vad de förväntas ställa upp på och vad resultaten av deras medverkan skall användas till, för den händelse att de accepterar att delta i undersökningen. Följande gjorde vi för att vinnlägga oss om att de intervjuade skulle ha full kunskap om vad de förväntades ställa upp på:

- Vi meddelade oss via e-mail innan vi träffades om vad studien gällde, att vi kom från lärarhögskolan och att detta var vårt examensarbete. (Johansson & Svedner, 2006)
- Vi informerade de medverkande på plats innan intervjun om vad frågorna skulle komma att handla om. (Johansson & Svedner, 2006)

Detta skulle vi ytterligare kunna ha gjort för att förbereda informanterna.

- Vi kunde ha skickat HSFR:s rekommendationer för kännedom till berörda parter.
- Vi kunde ha skickat våra intervjufrågor i förväg till de skolor där vi bestämt träff.

Vi beslutade oss för att inte skicka HSFR:s rekommendationer eller intervjufrågorna i förväg. HSFR:s rekommendationer ligger öppet för alla att ta del av på nätet, och vi refererar till dem i arbetet. Vidare var vi intresserade av att få spontana svar på våra frågor.

5.8.2 Samtyckeskravet

”Deltagare i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan.”(HSFR, 1999, s. 2)

Uppgiftslämnaren skall vara medveten om de har rätt att dra sig ur när som helst under studien, utan riskera negativa konsekvenser. Informanten skall även få veta hur länge och under vilka villkor han/hon medverkar i undersökningen (1999).

Vi har under vår studie inte stött på något problem med samtycke. Vi tror att detta beror på att merarbetet för varje enskild deltagare varit lågt. Att, för ett enskilt tillfälle, avsätta ca fyrtio minuter för att svara på frågor innebar en försumbar extra mängd extraarbete för de tillfrågade. Vi tror även att en starkt bidragande orsak till samarbetsvilja hos de intervjuade är att mobbning är en hjärtefråga för skolpersonal. Grundhållningen hos de vi intervjuat är att man vill vara med om att stödja forskning i ämnet.

5.8.3 Konfidentialitetskravet

”Uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem” (HSFR, 1999, s. 3).

Tystnadsplikt vidlåder all etiskt känslig information som framkommit under studien, vidare så skall informationen förvaras på ett sådant sätt att det inte utomstående kan komma åt den. Utomstående skall inte heller kunna få fram identiteten på de personer som deltagit i undersökningen, genom att läsa den. All personlig information om deltagarna skall alltså vara kodad på ett eller annat sätt och förvaras säkert.

Vi redovisar inga resultat i vår studie som går att förknippa med verkliga personer.

5.8.4 Nyttjandekravet

”Uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål.” (HSFR, 1999, s. 4)

De uppgifter som framkommit under studien får inte vidareförmedlas, säljas eller utlånas till annat syfte än vidare forskning, inte för kommersiellt eller ickevetenskapligt bruk. Inte heller är det tillåtet att grunda ett beslut, som direkt påverkar informanten, på information som framkommit i studien. Det är alltså inte tillåtet att t.ex. skriva in en elev i särskolan, upprätta ett åtgärdsprogram eller för den delen öppna ett antimobbningsärende med utgångspunkt i information som framkommit då eleven deltagit i en vetenskaplig studie.

I vårt arbete är det inte otänkbart att vi skulle kunna stöta på en del brister i mobbningsarbetet på de

olika skolorna där vi intervjuat personal. Om vi går upp till rektor med rekommendationer om vad som behövs göras angående mobbningsarbetet på en viss skola med utgång från intervjuer gjorda på samma skola, då gör vi våld på nyttjandekravet som HSFR ställt upp som riktlinje för hur forskning skall bedrivas etiskt. För den händelse att vi utöver intervjuer även hade gjort en elevenkät och det i en sådan skulle komma fram att en elev är mobbad, så hade vi inte fått lämna den enkäten till skolans mobbningssteam. Nyttjandekravet gäller alltså inte endast att t.ex. sälja resultatet av en forskningsenkät till ett företag så att det kan skraddarsy sina produkter mot målgruppen, och skaffa sig fler marknadsandelar. Nyttjandekravet innefattar även att använda sig av informationen från en forskningsenkät till att hjälpa en utsatt elev till en bättre skolgång. Forskningsetik och personlig etikuppfattning behöver alltså inte nödvändigtvis vara samma sak.

5.9 God intervjuaranda, rekommendationer och "sunt förnuft".

Utöver att ta etikkraven från HSFR (1999) i beaktande så har vi även, med stöd av Stukats (2005) rekommendationer, försökt skapa en positiv inramning för alla inblandade i denna studie. Att komma väl förberedd, att respektera tiden och inte dra över, skapa en känsla hos de medverkande att deras bidrag är värdefullt, få informanten att känna sig trygg och inte som att intervjuaren försöker "sätta dit" honom/henne eller att hon/han måste presentera tjugiga och välformulerade intervjuvar på alla frågor. Vi har träffat de medverkande på deras arbetsplats, en bekant och säker miljö för informanten. De vi har träffat för våra intervjuer har även erbjudits att läsa hur vi behandlat svaren innan färdigställandet och en kopia av den färdiga studien, enligt rekommendation från HSFR (1999)

5.10 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

Med **reliabilitet** menas, med stöd av bl.a. Johansson & Svedner (2006), hur bra mätinstrumentet mäter det det är avsett att mäta. Stukat (2005) ger ögonmått som exempel på ett mätinstrument som för all del mäter det man vill mäta men med bristande reliabilitet. Att säga att lille Kalle har blivit stor är en sak, och då duger ögonmått gott. Men vill man veta exakt hur många centimeter han vuxit över sommaren, då måste man mäta med en riktig längdmätare.

Med våra intervjuer har vi fått svar på många frågor, men vi kunde även se en del brister. Bland det första vi märkte var att det inte är alldeles lätt att få till en träff med den intervjuperson som man önskar och det blir ofta så att man får nöja sig med sitt andra- eller tredjehandsalternativ. Då kan det t.ex. bli så att vissa frågor inte kan ställas eller att svaren inte blir tillräckligt uttömmande.

Med **validiteten** i en undersökning avser man hur bra mätinstrumentet mäter det man vill mäta. Den teknik som omger en partikelaccelerator är bland det mest precisa och exakta man kan föreställa sig, med extremt hög reliabilitet. Samtidigt som vissa forskare hävdar att det man vill mäta, svart materia eller mörk energi, inte existerar. Om svart materia inte existerar så spelar det ingen roll hur avancerat instrumentet man använder för att mäta den är. Hög reliabilitet innebär inte med nödvändighet hög validitet även om hög reliabilitet är en nödvändig förutsättning för hög validitet

(2005).

Vi har försökt vinnlägga oss om att vår undersökning är så relevant som möjligt. Man kan verkligen fråga sig om de personer som har ansvar för arbetet mot mobbning i en specifik skola är de rätta att svara på frågor om arbetsgången i det uppdraget, för en utomstående intervjuare. Risken för jäv är alldeles uppenbar. Är det ens meningsfullt att i ett så komplicerat område som mobbning intervjua skolpersonal utan att dessutom ha med en elevenkätundersökning, som kontrast till svaren från intervjuerna?

En annan viktig aspekt att ta i beaktande är studiens **generaliserbarhet**, för vem gäller studien? För vem är det intressant att se vilka resultat som framkommit genom studien? Gäller resultatet för undersökningen endast för den undersökta gruppen vid det speciella tillfället, eller går det att dra generella slutsatser för andra grupper i liknande situationer med utgång ifrån studien, kan någon med hjälp av min studie göra några förutsägelser angående en situation som liknar den min studie behandlar?

Det är även viktigt för generaliserbarheten att forskningen bedrivits rätt. En kvalitativ studie har det inbyggt att den fokuserar djupt på ett lägre antal uppgiftslämnare. Därför är det viktigt att man får tag i rätt personer för sina intervjuer, att inte ha för stort bortfall, inte får vinklad information osv. (Stukát, 2005). Ju mer man kompromissar med dessa krav, desto mindre användbar riskerar studien att bli för andra.

5.11 Sammanfattning av metodens styrkor och svagheter

Ingen elevmedverkan, varför? Den slutgiltiga domaren för hur mobbningsarbetet i en skola fungerar är ju rimligtvis den som utsatts, eleven. Så varför ingen röst från eleverna?

Vi ville med vår studie komma i kontakt med de som arbetade med mobbning i de respektive skolorna, vi ville undersöka hur skolornas arbete stämmer överens med likabehandlingsplanerna och det aktuella kunskapsläget. För att få reda på det så är första steget att låta de medverkande berätta hur de arbetar med mobbning, och det är detta första steg vår studie fokuserar på. Om man då skall vara helt krass så är det inte intressant för oss hur mobbningsarbetet faktiskt går till utan hur informanterna *upplever* att mobbningsarbetet går till. Är inte risken stor att vi fått en sminkad och förhärligad version av hur arbetet mot mobbning går till på de respektive skolorna? Ingen skola vill framstå som att de gör ett halvdant jobb med mobbning. Vi uppfattar det som möjligt, kanske till och med troligt att vi i vissa fall fått en friserad version som inte helt överensstämmer med sanningen. Även i dessa fall, där informanten eventuellt kan ha ljugit, har vi kunnat finna en del matnyttig information. Om uppgiftslämnaren ljuger för att svaren skall stämma med t.ex. skolans likabehandlingsplan, då krävs det att denne verkligen har läst planen och till den grad internaliserat den att han/hon ledigt kan ge svar som ligger i linje med vad planen stipulerar. Vi kan då sluta oss till att likabehandlingsplanen är ett levande dokument som gjort avtryck i den pedagogen, oavsett om denne haft möjligheten att omsätta dess innehåll i praktiken.

Vårt arbete har varit behäftat med en del avvägningar, i verkligheten finns det enligt Johansson & Svedner (2006) ingenting som kan kallas perfekt reliabilitet. Det handlar i slutändan om att tro på att det man fått ihop under datainsamlingen håller för att bygga en studie på och vi hoppas kunna

visa att vårt beslut att gå vidare med det kvarstående materialet är riktigt.

6. Resultat

Resultatet presenteras i fem kapitel (6.1-6.5). Det första kapitlet syftar till att ge en bild av vilka som arbetar med mobbning och varför just de gör det. Här redovisas även vad de anser att mobbning är. Kapitel två är ett försök till att ge en tydlig bild av hur det fortlöpande dagliga arbetet mot mobbning ser ut i skolorna. Dessa två kapitel ger tillsammans en kontext till beskrivningen i kapitel tre: hur arbetet på skolorna, enligt informanterna, skulle gå till vid det mobbningsfall vi presenterar för dem. Kapitel fyra beskriver skolornas likabehandlingsplaner och kapitel fem är en redogörelse för hur arbetet mot mobbning sker i realiteten kontra hur det ska ske om likabehandlingsplanerna följs fullt ut. Resultatet i kapitel fem presenteras under rubriker som härrör från skolornas likabehandlingsplaner. Rubrikerna utgör huvudpunkter i skolornas arbete mot mobbning, diskriminering och kränkande behandling. Resultatet i sin helhet är underlag för den diskussion vi driver.

6.1 Vilka är det som arbetar med mobbningsfrågor i skolorna och varför gör de det?

Vid de skolor där undersökningen har genomförts finns det speciella grupper av personal som särskilt arbetar med mobbning. Dessa gruppers uppgifter ter sig olika på olika skolor och de benämns också olika. Gruppernas sammansättning, i fråga om vilken personal som ingår, skiljer sig också åt. Deras arbetsuppgifter rör sig dock alltid på ett eller annat sätt om att bekämpa mobbning. Trots att det föreligger olikheter har vi valt att kalla alla dessa grupper för likabehandlingsgrupp, eftersom syftet med grupperna är i stort sett detsamma. De personer som ingår i dessa grupper har olika befattningar på skolorna. En kurator, en fritidspedagog, en speciallärare och en klasslärare i mellanstadiet är delaktiga i likabehandlingsgruppernas arbete. Utöver dessa ingår ytterligare fyra personer i vår undersökning. Av dessa är två klasslärare på högstadiet, en lärare i matematik och engelska på högstadiet och en specialpedagog.

I fråga om varför de tillfrågade personerna arbetar med mobbning framkommer det att personligt engagemang är den klart övervägande orsaken. Över hälften av informanterna uppger det som skäl. Andra talar om att det ingår i deras arbetsuppgifter med den tjänst de innehar. Hos vissa av dem som uppger att det ingår i arbetsuppgifterna som skäl kan vi utläsa att det även finns ett personligt engagemang som styr. Det gäller då främst val av utbildning och yrke, där intresse för sådana frågor varit del i valet.

Nära 100 procent av informanterna uppger att mobbning för dem innebär någon form av upprepade kränkningar. Med upprepade kränkningar menar intervjuobjekten att en person vid upprepade tillfällen utsätts för exempelvis slag, sparkar, hot, verbala kränkningar, utfrysning eller elektroniska kränkning (text, bilder m.m. på internet) av en eller flera andra.

6.2 Hur arbetar skolorna med det dagliga, fortlöpande arbetet mot mobbning?

Alla skolor arbetar på ett eller annat sätt med gruppuppgifter, samarbetsövningar, samtal om förhållningssätt och empati, diskussioner i grupp och temaarbete. En majoritet av de tillfrågade uppger också att de arbetar med livskunskap. Anledningarna till att de arbetar på detta sätt är många. Det handlar om att öka kunskapen om mobbning hos såväl elever som personal, förbättra det sociala klimatet på skolan och därigenom skapa en trygg läromiljö och förebygga mobbning. För att förbättra läromiljön och det sociala klimatet försöker man också se till att det alltid finns vuxna närvarande, även utanför lektionssalarna, i korridorerna och i omklädningsrummen till idrottshallen. Det anses inte räcka med att de vuxna är närvarande utan de måste också vara uppmärksamma. Uppmärksamhet anges i sin tur vara det mest betydelsefulla när det gäller att upptäcka mobbning i ett tidigt skede. Ansvaret för att upptäcka mobbning ligger således enligt informanterna hos all personal på skolan.

När ett mobbningsfall upptäcks fördelas ansvaret något annorlunda. En klar majoritet uppger att likabehandlingsgruppen och/eller kurator har ett större ansvar än övrig personal när det gäller behandlingen av ett sådant fall. Det finns dock avvikelser i de svar som uppges av informanterna. En person säger att klassföreståndaren själv ansvarar för sina elever och två personer anger att ansvaret i särskilt svåra fall ligger hos skolledningen. Det yttersta ansvaret ligger alltid hos skolledningen. I dessa fall kopplas likabehandlingsgruppen in först när skolledningen kopplas in och då är även en polisanmälan nära föreliggande.

75 procent anger att allt som sägs och görs i samband med behandling av ett mobbningsfall ska dokumenteras. De övriga anser att det borde göras och säger att det är meningen att det ska göras men vi kan inte utläsa om det verkligen görs. De anledningar som anges till varför dokumentation måste göras skiljer sig något åt. Till viss del uppges dokumentationen vara viktig för att kunna bevisa att skolan agerat riktigt vid eventuella skadeståndsmål. Övervägande anges dock möjlighet till god uppföljning vara det viktigaste skälet. En ytterligare bevekelsegrund för dokumentation tas upp av en informant. Detta skäl är att dokumentationen är viktig för utvärderings- och utvecklingsarbetet av arbetsgången i likabehandlingsgruppen. Av de som tillfrågats i undersökningen uppger alla utom två att någon form av utvärdering av arbetet görs, de övriga två vet inte huruvida arbetet utvärderas eller ej. Vad som utvärderas och hur det görs skiljer sig åt. Gemensamt för alla som uppger att utvärdering sker är att de säger att den används för reflektion och diskussion runt eventuella förbättringar av likabehandlingsplaner samt övrigt arbete med mobbning och kränkande behandling.

Nära hälften av de tillfrågade anger Dan Olweus som referens, när vi frågar efter om några teorier ligger till grund för arbetet med mobbning och kränkande behandling. Det framkommer att de har läst hans litteratur men huruvida hans idéer ligger till grund för arbetet eller bara influerat det går inte att utläsa. Det är tydligt att de flesta vi frågar känner till och har läst litteratur i ämnet. Exempel på sådant som nämns är: Björn Lindahl och farstametoden, Birgitta Kimbers litteratur om livskunskap, social och emotionell träning samt styrdokument. De upplever dock inte att litteraturen ligger till grund för deras arbete mot mobbning. Utan ses som fördjupande läsning som syftar till individuell utveckling.

6.3 Hur arbetar skolorna med ett specifikt mobbningsfall?

Under ett samtal mellan Tommys föräldrar och hans klasslärare framkommer det att han under en längre tid, en hel termin, varit utsatt för mobbning. De säger att Tommy har berättat för dem om hur ett flertal andra killar ur klassen systematiskt har plågat honom med verbala kränkningar, knuffar och slag. Det har även hänt att de tvingat honom att äta gräs och toalettpapper. En gång, säger Tommy, att de tejpade fast honom inne på en toalett och därefter låtit honom sitta där under en hel lektion.

Samtliga informanter uppger att det till att börja med är viktigt att samtala med, lyssna och lita på Tommy. Alla är även överens om att samtal med den eller de som mobbat Tommy är viktigt, och de allra flesta anser att samtal med föräldrarna till alla inblandade är av stor vikt. I fråga om vem som ska ansvara för samtalet med Tommy skiljer sig svaren åt. Det finns två tendenser. Den ena är att informanten själv väljer att sköta samtalet med Tommy. Den andra är att ansvaret för samtalet lämnas över till likabehandlingsgruppen, rektor eller skolans kurator.

Exempel 1.

”Jag skulle då prata enskilt med Tommy och höra hans historia. Sedan skulle jag prata med de andra en och en.”

Exempel 2.

”Detta fall skulle komma till trygghetsgruppen från klassläraren.

Likabehandlingsgruppen skulle bestämma att två stycken skulle ta Tommy och prata med honom”.

Därefter skiljer sig valen av tillvägagångssätt ytterligare åt. Vissa väljer att själva gå vidare med sådant som att ta reda på så mycket detaljer som möjligt, påbörja förebyggande arbete i klassen och involvera så många vuxna som möjligt. Andra väljer istället att vända sig till likabehandlingsgruppen, kuratorn eller skolledningen för att låta dem ta över ansvaret för det fortsatta arbetet. En person anser även att polisanmälan bör göras i detta skede.

Personal på en av skolorna anser att det är av stor vikt att få Tommy att berätta vem det är som har utsatt honom. Om det finns någon vuxen som kan ha sett vad som hänt är det väldigt viktigt att få reda på det. Då kan man säga att informationen kommer från den vuxne och på så sätt skydda Tommy från att bli beskylld för att ”gola”. Personalen anser att en förutsättning för att Tommy ska kunna känna sig trygg är att hitta en vuxen informatör. I annat fall finns det risk för att han inte vågar berätta.

Samtliga uppger att de eller någon annan ska prata med den eller de som utsatt Tommy. Hur det ska göras finns det olika exempel på. Ett sätt är att föräldrarna kallas till skolan tillsammans med eleven och att samtalet sker då. Det innebär att föräldrarna kontaktas innan någon pratar med eleven. Ett annat exempel är att samtal med eleven sker först. Eleven får sedan i uppdrag att berätta för sina föräldrar, vilka sedan kontaktas av skolan. I vissa fall, kopplade till det senare exemplet, hålls samtal med de elever som utsatt Tommy enskilt. Det vill säga att de får lämna vittnesbörd oberoende av varandra. Det är här eftersträvan svårt att de inte får någon möjlighet att ”prata ihop sig”.

Hälften av alla tillfrågade framhåller att ingen elev någonsin får straffas eller utsättas för någon form av repressalier.

En anseilig del av de tillfrågade menar att allt som sägs och görs i arbetet med det aktuella fallet ska dokumenteras. Trots att samtliga av dessa anger att "allt" ska dokumenteras framkommer det att de menar olika saker. Vissa menar att den eller de vuxna som varit närmast situationen ska skriva ner vad de har sett. Andra ger mer uttömmande svar. De säger att samtliga samtal med eleverna, såväl den som blivit utsatt som den/de som utsatt någon, ska dokumenteras. Detsamma gäller för samtal med föräldrar. Vidare ska också åtgärdsplaner och planering för uppföljning av ärendet dokumenteras. Två informanter uppger att det är meningen att allt ska dokumenteras men att så inte sker.

I det här stycket behandlas frågor om hur personalen arbetar för att säkerställa att mobbningen upphör, samt vad som sker om det visar sig att mobbningen inte upphört. Flera av de tillfrågade anser att det är näst intill omöjligt att helt säkerställa att mobbningen upphört. Det innebär dock inte att de använder det som förevändning för att inte följa upp och anstränga sig för att åtgärda problemet. Det de ger uttryck för är snarare hur svårt de upplever det vara att helt bli kvitt problemet. I uppföljningsarbetet går det att urskilja två spår. Det ena innebär att ett stort ansvar läggs på den elev som blivit utsatt. Ett exempel på det är att eleven ombeds rapportera om vad som sker till personalen. Det ska till en början göras varje dag, sedan varje vecka och till slut endast vid behov. I det andra spåret finns inslag av i förväg planerade uppföljningssamtal med samtliga inblandade. Den typen av planering finns inte alltid men de har alla gemensamt att samtal sker med alla inblandade parter. Här läggs alltså inget ansvar på någon enskild elev utan personalen ansvarar istället för att samtalen blir av.

Det visar sig att mer än en tredjedel av informanterna inte vet vad som sker om mobbningen ej upphör. I övrigt ser vi att svaren varierar. I några fall börjar likabehandlingsgruppens arbete om från början, med nya samtal och nya åtgärdsplaner. I andra fall kan åtgärder som att kalla till elevvårdskonferens, göra polisanmälan eller förflyttning av elever bli aktuellt.

6.4 Hur stämmer skolornas arbete överens med likabehandlingsplanerna?

Här följer en redogörelse för hur arbetet mot mobbning sker i realiteten kontra hur det ska ske om likabehandlingsplanerna följs fullt ut. Resultatet presenteras under rubriker som härrör från skolornas likabehandlingsplaner. Rubrikerna utgör huvudpunkter i skolornas arbete mot mobbning, diskriminering och kränkande behandling. Resultatet i sin helhet är underlag för den diskussion vi driver i nästkommande kapitel.

6.4.1 Kunskap

En förutsättning för att arbetet mot mobbning och kränkande behandling ska kunna bedrivas på ett förtjänstfullt sätt är, enligt likabehandlingsplanerna, att personal, elever och föräldrar har erforderliga kunskaper. Kännedom om hur mobbning definieras är en del i det. Samtliga informanter i undersökningen har kännedom om vad mobbning är. Vad gäller personalens kunskaper i övrigt, om mobbningsarbete i allmänhet, är det varierande. De flesta som ingått i undersökningen känner till och har läst litteratur i ämnet.

När det gäller personalens kunskap om likabehandlingsplanen tyder det mesta på att den är god. Det finns avvikelser i resultatet av intervjuerna men de flesta känner väl till dess innehåll. I en direkt jämförelse med hur arbetet på skolorna ska se ut om likabehandlingsplanerna följs fullt ut finns en del ytterligare att önska. Men sett till samtliga svar i sin helhet, med de olika skolornas olika likabehandlingsplaner i åtanke, kan kunskapen om innehållet i dessa anses vara god.

I likabehandlingsplanerna framhävs kompetensutveckling i form av särskilt anordnade studiedagar, föreläsningar och kurser som viktiga delar i att förbättra kunskaperna. Ingenting i intervjuerna tyder på att det är något återkommande inslag i skolorna.

6.4.2 Ansvarsfördelning

Ansvarsfördelningen som finns stipulerad i likabehandlingsplanerna är väl känd av majoriteten. Även om det även här finns vissa avvikelser sluter vi oss till att det är en indikation på att likabehandlingsplanerna och deras innehåll gjorts känt för personalen. Hur det har skett och om det har skett under de former som förespråkas i likabehandlingsplanerna låter vi vara osagt. Det är dock tydligt att det har skett. Därmed kan likabehandlingsgrupperna sägas ha fullgjort sin plikt och tagit sitt ansvar i den frågan. I en likabehandlingsplan finns ingen ansvarsfördelning beskriven, vilket troligtvis är anledningen till avvikelsen i resultatet. Enligt likabehandlingsplanerna ska dess innehåll inte bara göras känt hos personalen utan även hos elever och föräldrar. Vår undersökning behandlar inte dessa ansvarsområden och vi kan därför inte heller dra några slutsatser om det.

6.4.3 Kartläggning

I likabehandlingsplanerna förespråkas att en kartläggning görs av skolan för att klargöra var risken är störst för att någon ska bli utsatt för mobbning eller kränkande behandling. Inget svar innehåller någon tydlig beskrivning av att det sker. Vad som däremot beskrivs är att man strävar efter att det alltid ska finnas vuxna närvarande i alla delar av skolan. Särskilda områden som nämns är korridorerna och omklädningsrummen till idrottshallen. Även om någon kartläggning inte har gjorts tyder det på att det finns kunskap om att dessa utrymmen är särskilt angelägna att hålla under uppsikt. Det kan även vara så att en kartläggning har gjorts men att den inte nämns i intervjuerna.

6.4.4 Vuxennärvaro/rastvakt

I överensstämmelse med hur arbetet ska bedrivas enligt likabehandlingsplanerna råder en allmän uppfattning om att vuxna alltid ska finnas närvarande. De ska vara uppmärksamma och all personal innefattas och ansvarar tillsammans för detta. För att säkerställa att det alltid finns personal bland eleverna på raster ska det finnas särskilt upprättade rastvaktsystem. Personalen på en skola nämner att det finns rastvakter. På de andra skolorna finns ungdomspedagoger som arbetar utanför klassrummen och till viss del kan sägas fylla den uppgift som rastvakter annars skulle ha.

Ungdomspedagogerna arbetar även med att erbjuda eleverna meningsfulla aktiviteter under rasterna. De finns alltid närvarande och tillgängliga utanför klassrummen. Att det ligger till på det sättet är ingenting som framkommer i intervjuerna utan är något som vi sett och fått ta del av under våra besök på skolorna. Att alla skolor i undersökningen försöker säkerställa att det i stor mån finns personal närvarande i elevernas närhet råder det inget tvivel om. Att det alltid och överallt finns personal närvarande är det inte rimligt att tro att någon skola ska kunna leva upp till och någon sådan bild ges inte heller av de tillfrågade.

6.4.5 Alltid reaktion/aldrig repressalier

Alla vuxna som befinner sig i skolan ska ansvara för att alltid ingripa när de uppmärksammar att någon blir utsatt. Likabehandlingsplanerna är tydliga med att alla former av kränkande behandling alltid ska leda till en reaktion från personalen och att ingen elev någonsin får utsättas för repressalier. Personalen i undersökningen säger ingenting om att alla kränkande handlingar ska leda till en reaktion. Alla beskriver dock att när det handlar om ett konstaterat mobbningsfall följer alltid en reaktion och de går alltid vidare med det på ett eller annat sätt. Alla uppger att samtliga personal ansvarar för att vara uppmärksamma och upptäcka fall av mobbning och kränkande behandling. Hälften av informanterna uppger att repressalier aldrig får förekomma.

6.4.6 Delaktighet och socialt klimat

Enligt likabehandlingsplanerna ska alla elever från att de börjar på skolan införlivas med och göras delaktiga i arbetet mot mobbning och kränkande behandling. De ska tillsammans, genom diskussioner, arbeta fram gemensamma trivselregler. I undersökningen framkommer inte någonting som tydligt visar att sådana regler finns. Vad som däremot visar sig är att samtliga skolor arbetar med att öka kunskapen om mobbning hos eleverna, förbättra det sociala klimatet på skolan och skapa en trygg miljö. Det sker till exempel genom gruppuppgifter, samtal om förhållningssätt och empati, diskussioner i grupp och temaarbeten. Majoriteten jobbar också med schemalagd livskunskap. Allt detta i paritet med vad som föreskrivs i likabehandlingsplanerna. Ytterligare beskrivs där att alla klasser ska hålla klassråd en gång i veckan. Ett under dessa återkommande inslag ska vara frågor som behandlar elevernas mående, trivsel och hälsa.

6.4.7 Övriga punkter

Utöver vad som ovan beskrivs finns ett par punkter i likabehandlingsplanerna som inte behandlas av de tillfrågade i undersökningen. Det beskrivs där att skolorna varje år ska göra en enkätundersökning för att undersöka trivseln på skolan, hos elever och personal. Det ska även finnas utrymme för att i enkäten lämna egna förslag till förbättringar. Resultatet ska användas som del i underlaget för utvärdering av arbetet mot mobbning och kränkande behandling på skolan. Särskild tid ska avsättas för att ge personalen utrymme att avhandla sådant som rör elevernas välbefinnande, generellt eller specifikt. Till sist poängteras att personalen aktivt ska arbeta för ett nära samarbete med vårdnadshavare.

6.4.8 Mobbningsfallet

Enligt arbetsgången som beskrivs i likabehandlingsplanerna ska personalen, vid ett fall av den dignitet som här är aktuellt, vända sig till likabehandlingsgruppen för att överlämna ärendet till dem. De två personer som av gruppen utses att handha fallet ska informera klassläraren om det inträffade. De ska också utreda om det finns någon, helst en vuxen, som observerat vad som hänt och kan bidra med tillförlitlig information. I andra hand ska de vända sig till den elev som blivit utsatt. I undersökningen visar det sig att en del av de tillfrågade väljer att gå vidare med fallet på det sätt som föreskrivs. Den andra delen tar själv ansvar för att söka information om vad som hänt och att samtala med den utsatte. I det senare fallet sluter vi oss till att det delvis beror på att de tillfrågade själva ingår i likabehandlingsgruppen. Det gäller dock inte i samtliga fall.

När samtal med den utsatte genomförts ska eleven ombedjas informera sina vårdnadshavare om vad som skett. Dagen efter ska personal ta kontakt med vårdnadshavare. I vissa fall går det till på det sättet. I andra fall kontaktas föräldrarna i ett tidigare skede. Gemensamt för alla tillfrågade är att de uppger att föräldrarna ska kontaktas.

När personalen har samlat tillräckligt med information ska de enligt den beskrivna arbetsgången ha samtal med de elever som utsatt Tommy. Eleverna ska först ges möjlighet att själva berätta vad som har hänt. De ska också få möjlighet att själva komma med förslag till hur de kan ändra sitt beteende. Det ska göras tydligt för dem att det som skett på inget sätt accepteras, att det nu ska upphöra och att det kommer att följas upp. De får i uppgift att berätta för vårdnadshavare och personalen ska kontakta dem dagen efter. Undersökningen visar att det reella arbetet i stor utsträckning följer den i likabehandlingsplanen beskrivna arbetsgången. De undantag som finns består i att vårdnadshavarna kontaktas i ett tidigare skede och att samtalen med eleverna sker med vårdnadshavarna närvarande. I undersökningen, i de fall där samtal hålls utan närvarande vårdnadshavare, påpekas att det är viktigt att samtalen med eleverna hålls var för sig. Anledningen till det är att de inte ska få möjlighet att ”prata ihop sig” eller påverka varandra. När alla samtal genomförts ska återkoppling till klasslärare ske. De ska informeras om vilka åtgärdsplaner som det beslutats om samt vad de ska vara uppmärksamma på. Det finns i undersökningen ingenting som indikerar att det sker.

Efter två veckor ska uppföljning, initierat av likabehandlingsgruppen, med samtliga inblandade ske. I de fall där det visar sig att mobbningen har upphört ska positiv förstärkning ges och tid för nytt uppföljningsmöte ska bestämmas. I undersökningen framkommer det att ett stort ansvar i vissa fall läggs på den elev som blivit utsatt. Eleven förväntas då själv ansvara för uppföljningen på så vis att han/hon själv ska rapportera till personal om vad som sker. Till en början ska det ske varje dag och därefter med längre mellanrum. I övriga fall stämmer tillvägagångssättet väl överens med tidigare, ur likabehandlingsplanen sprungna, beskrivning av tillvägagångssätt. När det visar sig att kränkningen inte upphört ska likabehandlingsgruppen besluta om nya åtgärder och vårdnadshavare ska informeras om detta. Vidare kan det, om likabehandlingsgruppen anser det nödvändigt och beslutar om detta, kallas till elevvårdskonferens. Där ska rektor besluta om ytterligare åtgärder och eventuellt polisanmälan och kontakt med sociala myndigheter. Det visar sig i undersökningen att en tredjedel av de tillfrågade inte har kännedom om vad som sker när kränkningen inte upphör. Bland de andra spänner svaren över en vidd som innefattar alla ovan angivna åtgärder. Här framkommer även att förflyttning av elever kan vara en åtgärd.

7. Diskussion

Diskussionen är en jämförelse mellan hur arbetet mot mobbning och kränkande behandling sker i realiteten kontra vad som föreskrivs i styrdokument, lagar och det aktuella kunskapsläget rörande mobbning i skolan. Innehållet presenteras under rubriker som härrör från skolornas likabehandlingsplaner. Rubrikerna utgör huvudpunkter i skolornas arbete mot mobbning, diskriminering och kränkande behandling. I slutet av kapitlet gör vi också en ansats till diskussion rörande skolornas arbete med det presenterade mobbningsfallet kontra vad som föreskrivs i styrdokument, lagar och det aktuella kunskapsläget rörande mobbning i skolan.

7.1 Kunskap

Samtliga forskare som vi har bekantat oss med är överens om att kunskap är en av de absolut viktigaste faktorerna för att nå framgång i sitt arbete mot mobbning. Stöd för detta finner vi hos Björk (1999) som menar att ökad kunskap leder till att större ansvar kan tas för de beslut som fattas i uppkomna situationer. Olweus (2007) anser det vara viktigt att medvetandegöra samtliga om aktuell skolas speciella förhållanden. Det kan uppnås genom brukarenkäter. Det menar han också kan bidra till att undanröja myter om mobbning och dess orsaker. För att kunna förebygga och begränsa mobbning måste alla veta vad det innebär. Studiedagar som behandlar ämnet förespråkas och så görs även gemensamma litteraturgenomgångar/diskussioner som syftar till att öka kunskapen hos personalen. Likabehandlingsplanen utgör grunden i skolornas arbete mot mobbning och kränkande behandling och samtliga berörda måste känna till dess innehåll. Personalens kunskap om definitionen av mobbning, likabehandlingsplanerna och dess innehåll är något varierande men kan i stort anses vara tillfredsställande till god.

Hägglund (i Thors (red), 2007) menar att det, för att man ska kunna komma tillrätta med mobbning, krävs en gemensam samsyn och kunskaper rörande människors värde i en kamratkultur samt i ett större perspektiv. Föreningen Friends (2012) är tydliga i sin formulering rörande vikten av kunskap hos alla inblandade parter i skolan. De menar att kunskap och kompetens är en förutsättning för ett effektivt arbete. Kunskaps- och kompetensbegreppet är här komplext och rymmer ett flertal nivåer av kunskap. Övergripande kunskap om värdegrundsarbete, kunskap om hur man kan förebygga, upptäcka och hantera kränkande behandling, kunskap om egna värderingar och attityder samt hur dessa påverkar andra anses vara av stor vikt. Att det finns en tydlig plan som görs känd för personal, elever och föräldrar är en viktig faktor för att nå framgång. Det bidrar till att skapa trygghet hos samtliga parter och ger föräldrar och elever större möjlighet att ställa krav på skolan.

I FN:s konvention om barnets rättigheter står: ”(Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling,

misshandel eller utnyttjande...)" (Unicef, 2009, artikel 19:1). Skollagen fastslår att alla som arbetar inom skolan aktivt ska motverka alla former av kränkande behandling (Skollagen). Läroplanens riktlinjer anmodar alla som arbetar i skolan att medverka till att utveckla sådant som solidaritet och ansvar för andra människor. De ska också aktivt arbeta för att motverka alla former av kränkande behandling (Lpo 94). I enlighet med ovan beskrivna forskare är god kunskap hos personalen en förutsättning för att nå dessa mål. Särskilt FN:s konvention om barnets rättigheter kan anses förpliktiga till för ändamålet lämplig kompetensutveckling. När det gäller kunskaper av större omfång tyder vår undersöknings resultat på att delar av informanterna på egen hand studerat litteratur som tillgodosetts av arbetsgivaren. Ingenting rörande studiedagar eller på annat vis strukturerad och planerad kompetensutveckling nämns i undersökningen. Det, enligt forskare, så viktiga inslaget av kompetensutveckling kan därmed anses vara bristfälligt. Såväl Olweus (2007) som Friends (2012), Björk (1999) och Ljungström (2006) betonar vikten av kompetensutveckling. Friends påpekar att många lärare inte har fått tillfredsställande kunskap under sin utbildning och därför behöver få möjlighet till vidareutveckling på detta sätt.

Sammantaget visar det sig att personalens kunskaper är relativt goda, särskilt i förhållande till deras förutsättningar. Organisatoriskt finns det en del att önska, framförallt i form av kompetensutveckling inom området.

7.2 Ansvarsfördelning

Det övergripande ansvaret för ansvarsfördelningen bär huvudmannen, som i sin tur har att delegera ansvaret vidare. (Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever) I vår undersökning har, enligt likabehandlingsplanerna, ansvaret för informationsspridning legat hos likabehandlingsgruppen. Alla skolor använder sig av likabehandlingsgrupper som har ett större ansvar än övrig personal. I och med det har skolledningen i det fallet uppfyllt kravet på att delegera ansvaret.

Olweus (2007) åtgärdsprogram innefattar åtgärder på skol-, klass- och individnivå. Han förespråkar också att en liten grupp (likabehandlingsgrupp) får ett övergripande ansvar. I dess ansvarsområde ingår att samordna insatser och att regelbundet informera elever, personal och föräldrar. Detta menar han kan leda till mer systematiska, effektiva och långsiktiga insatser. Friends (2012) anser att tydliga rutiner och en ansvarsfördelning som är väl känd av alla är av största vikt. Den säkerhet och beredskap det ger när det gäller arbetssätt är till och med viktigare än vilken metod som används. Huruvida det är korrekt kan ifrågasättas då Englund (2012) visar att skolor som arbetat med Olweus program har 50% mindre mobbning än skolor med eget program. Majoriteten av informanterna har god kunskap om den ansvarsfördelning som finns stipulerad i likabehandlingsplanerna (två av tre likabehandlingsplaner). Personalen på den skola där likabehandlingsplanen inte innehåller någon tydlig ansvarsfördelning svarar inte med samma säkerhet på frågor rörande ansvarsfördelning. Vi kan sluta oss till att ansvarsfördelningen är känd av de flesta. Huruvida ansvaret i realiteten alltid fördelas på ett sätt som stämmer överens med vad som förordas ovan går ej att utläsa. Vi konstaterar bara att vetskapen finns. Det visar sig att personalen i vår undersökning har en större medvetenhet om vilken ansvarsfördelning som råder än personalen i Jonsson och Lings (2010) undersökning. Även Holmstrand och Wilhelmsen (2011) samt Strand (2010) konstaterar att det hos personalen råder en osäkerhet om ansvarsfördelningen.

7.3 Kartläggning

I likabehandlingsplanerna förespråkas en kartläggning av skolan för att klargöra var risken är störst för att någon ska bli utsatt för mobbning eller kränkande behandling. Där står också att läsa att en enkätundersökning ska göras varje år. Enkäten syftar till att undersöka trivseln bland elever och personal på skolan. Den ska även ge utrymme för förslag till förbättringar. Såväl Olweus (2007) som Friends (2012) och Ljungström (2006) är förespråkare av kartläggning av situationen på den specifika skolan. De förtjänster som anges vid ett sådant tillvägagångssätt sägs vara att det kan väcka ett intresse för den psykosociala miljön, eleverna görs delaktiga, personalen får kännedom om hur skolans verklighet ser ut när det gäller förekomst av kränkningar på skolan, myter om mobbning och dess orsaker kan undanröjas och personalen på skolan får kännedom om var det föreligger störst risk för mobbning. Det finns ingenting i resultatet från vår undersökning som tyder på att en kartläggning av den typ som beskrivs ovan genomförs på skolorna. Ingenting tyder heller på att någon enkätundersökning genomförs, även om ambitionen finns. Personalen är dock på det klara med att vissa områden är särskilt angelägna att hålla under uppsikt.

7.4 Vuxennärvaro/rastvakt

Enligt likabehandlingsplanerna ska det alltid, under skolans alla timmar och i alla delar av skolan där elever vistas, finnas vuxna närvarande. Rastvaktsystem ska finnas för att säkerställa att så är. På skolorna i vår undersökning finns en allmän uppfattning om att vuxna alltid ska finnas närvarande där elever vistas, att de ska vara uppmärksamma och att de har ett gemensamt ansvar för att det efterföljs. En av skolorna har ett rastvaktsystem. De andra skolorna har ungdomspedagoger som har sin arbetsplats i de utrymmen av skolan som inte utgörs av klassrum m.m. Elever anser själva att det är viktigt att vuxna finns närvarande utanför klassrummen för att minska risken för kränkningar. (Friends, 2012) Olweus (2007) menar att skolorna bör införa bättre rastvaktsystem. Det ska göras för att säkerställa att vuxna alltid finns närvarande. Vidare menar han också att personalen i och med detta måste medvetandegöras om att de alltid ska vara beredda att ingripa. Personalen måste också kommunicera med varandra för att kunna upptäcka riskfaktorer och mobbning i ett tidigt skede. Skolorna lever i viss grad upp till vad de bör göra men för att helt säkerställa vuxennärvaro under raster finns det mer att önska. Vi vet av erfarenhet att det är svårt att nå upp till målet och ett tydligt rastvaktsystem, eller liknande, är en förutsättning för att lyckas.

7.5 Alltid reaktion, aldrig repressalier

Likabehandlingsplanerna är tydliga med att alla former av kränkande behandling alltid ska leda till en reaktion från personalen och att ingen elev någonsin får utsättas för repressalier. Alla vuxna som befinner sig i skolan ska ansvara för att alltid ingripa när de uppmärksammar att någon blir utsatt. Alla informanter i undersökningen uppger att samtliga vuxna på skolan ansvarar för att upptäcka mobbning och kränkande behandling. I det fallet kan ett gemensamt förhållningssätt konstateras

råda. Ingenting tyder på att informanterna anser att alla kränkande handlingar ska leda till en reaktion. Det, i sin tur, tyder på att likabehandlingsplanernas tydliga förmaning i frågan inte har haft genomslag i skolornas arbete mot mobbning.

Alla som arbetar i skolan ska aktivt motverka tendenser till kränkande behandling, trakasserier och förtryck i alla dess former (Lpo 94). Föreningen Friends (2012) menar att det när någonting sådant upptäcks är viktigt att ingripa direkt. På så sätt markeras det tydligt att det är ett beteende som inte accepteras. Det kan också förhindra att situationen förvärras. Ett gemensamt förhållningssätt bland de vuxna i skolan är eftersträvansvärt. Man bör tillsammans arbeta för ett positivt klimat, tydligt visa att alla former av kränkningar är oacceptabla och ha tydliga gränser och rutiner som är väl kända för alla. All personal måste dela helhetssynen och känna ett ansvar för att agera. De skolor som har delat ansvaret till personal och elever är också de som har nått längst i arbetet mot mobbning och kränkande behandling. Vid konstaterade mobbningsfall uppger alla informanter att det alltid leder till en reaktion. Majoriteten vet också med säkerhet hur de, eller någon annan, ska gå vidare vid ett sådant fall. Därmed kan ett gemensamt förhållningssätt sägas råda, även om arbetsgången skiljer sig åt vid de olika skolorna. Holmstrand och Wilhelmsen (2011) påpekar att det är viktigt att som vuxen alltid reagera och ingripa vid misstanke om kränkande behandling. De menar att en förutsättning för ett gott arbete är att skolorna minskar risken och utrymmet för att någon ska välja att inte ingripa eller skjuta över ansvaret på någon annan.

”För att nå bästa resultat krävs även negativa påföljder av något slag. Dessa ska tas fram i samråd med eleverna och därmed vara allmänt kända. De ska riktas mot beteendet som uppvisats och inte mot personen. Sanktionerna bör vara enkla att använda, medföra ett visst obehag men inte ha karaktär av fientliga handlingar. Reglerna ska konsekvent följas och kan lära elever att ta större hänsyn till andra, först och främst i skolan men senare även i förhållande till samhällets lagar” (Olweus, 2007. s. 37).

I Lagen om förbud mot diskriminering och kränkande behandling av barn och elever (Lag(2006:67)) står att barn och elever aldrig får utsättas för någon form av repressalier, för att de anmält eller på annat sätt varit del i en utredning gällande kränkande behandling eller diskriminering. När det gäller repressalier och förbudet mot detsamma nämner hälften av de tillfrågade att det aldrig får förekomma.

7.6 Delaktighet och socialt klimat

Enligt Lpo -94 (Skolverket, 2006) ska skolan ”sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet och vilja och lust att lära” (s.7) Skolans uppgift är att bygga en trygg miljö där elever kan känna sig säkra, trygga och delaktiga och verka för personlig utveckling. Det är också, enligt *Regler för målstyrning* (2005) skolans plikt att ge utrymme för att stimulera varje elev att skapa sin egen identitet och att växa såväl intellektuellt som emotionellt.

Olweus (2007) förespråkar att regler ska tas fram gemensamt med eleverna. De kan på så sätt känna sig mer delaktiga och deras engagemang och ansvar kan öka. Han menar också att klassråd är en bra väg att gå för att göra elever mer delaktiga och för att förbättra det sociala klimatet. Klassrådets funktion är att kontinuerligt följa upp förhållandena i klassen. Detta anser han kan utgöra en positiv form av grupptryck mot de elever som utsätter andra. Huruvida klassråd förekommer framgår inte i vår undersökning. Anledningen till det kan vara att det inte förekommer eller att intervjufrågorna

inte givit utrymme till att svara på det. Heinemann (1987) menar att man i skolan måste sträva efter att förbättra det sociala klimatet och införliva fler elever i en gemenskap. För att nå målet krävs det att man strävar efter en attitydförändring som främjar utvecklingen av en mellanmänsklig umgängesförmåga. Om en avhumanisering av offret sker behöver mobbare inte känna skuld för sitt eget handlande. Genom att aktivt arbeta för att förbättra det sociala klimatet och införliva fler i gemenskapen kan en större förståelse för varandra uppnås. Därmed blir det också svårare att avhumanisera någon. Alla skolor i vår undersökning arbetar aktivt för att förbättra det sociala klimatet och skapa en trygg läromiljö. Det sker genom att man arbetar med gruppuppgifter, samarbetsövningar, samtal om förhållningssätt och empati, diskussioner i grupp och temaarbete. En majoritet uppger också att de arbetar med livskunskap. Om och hur man arbetar med att göra eleverna delaktiga på ett konkret sätt, t.ex. med att ta fram gemensamma regler, framgår inte. Däremot anser vi att resultatet visar att eleverna i allra högsta grad är delaktiga i arbetet för att förbättra det sociala klimatet.

Björk (1999) låter pålysa att individers handlingsutrymme inte sällan påverkas av gruppens önskan och förväntningar. Gruppens makt kan göra det svårt för en individ att själv välja hur den ska bete sig mot någon annan. Med stöd i det kan vi dra slutsatsen att ett bra socialt klimat måste kunna påverka mobbare på ett positivt sätt. Om det finns risk för negativa sanktioner från andra ter det sig inte lika fördelaktigt att kränka någon. På motsvarande vis ter det sig mer gynnsamt att behandla någon väl om det ligger i gruppens intresse.

Resultatet tyder på att de tillfrågade är väl medvetna om hur viktig frågan om gott socialt klimat och delaktighet är. Eventuellt skulle de kunna göra mer för att göra eleverna delaktiga. Vi låter det dock vara osagt då vi inte kan vara säkra på om de innehållsmässigt bristfälliga svaren beror på formuleringen av intervjufrågorna eller inte.

7.7 Mobbningsfallet

Enligt organisationen Friends (2012) har alla vuxna ett ansvar att alltid ingripa och se till att mobbning och kränkning utreds och förhindras. När det blivit tydligt att någon har utsatts för mobbning ska personalen snarast ta reda på vad som hänt. Det ska ske genom samtal med de inblandade och i de fall det är möjligt även med andra som kan ha sett vad som försiggått. Det kan t.ex. handla om skolpersonal, föräldrar och andra elever. Det är också viktigt att vårdnadshavare blir kontaktade i ett tidigt skede då det ofta har en positiv inverkan som kan göra att mobbningen upphör fortare. Olweus (2007) beskrivning av hur skolan ska arbeta med mobbningsfall stämmer i mångt och mycket överens med organisationen Friends (2012) beskrivning. Han menar också att det är viktigt att samtal med de inblandade sker så fort som möjligt. Budskapet att mobbning inte accepteras ska vara klart och tydligt. Han menar även att det är viktigt att samtalen sker enskilt i de fall då det finns flera mobbare. På så vis kan de inte ”prata ihop sig”. När vi frågade hur informanterna skulle hantera det fiktiva mobbningsfall vi presenterade för dem uppgav alla att det till att börja med var viktigt att samtala med, lyssna och lita på den utsatte. Samtliga uppger också att vårdnadshavare ska kontaktas. Skolan ska enligt Olweus (2007) efter samtal med eleverna informera vårdnadshavare och ett samarbete med dem ska upprättas. Han belyser hur föräldrarna kan ha en positiv inverkan på utgången av ett mobbningsfall, samt att det är viktigt att elever och

föräldrar får vara delaktiga i beslut om åtgärder.

När det är konstaterat vad som har hänt ska skolan, enligt Friends (2012) tillsammans med eleverna besluta hur de ska gå vidare med fallet och vilka akuta och långsiktiga åtgärder som ska vidtas för att stoppa mobbningen. Det är viktigt att föräldrar och elever involveras och är delaktiga i planen för hur mobbningen ska bekämpas. Det är också viktigt att vara så konkret som möjligt när det gäller vad som ska göras, vem som ansvarar för att det blir gjort och vem som ska göra det. När det gäller ansvarsfördelningen, vem som ska göra vad och när det ska ske, råder en osäkerhet hos de tillfrågade. Vi får många olika svar och det tyder på att kunskapen saknas, vilket i sin tur tyder på att informationen om ansvarsfördelningen inte har gått fram till personalen på ett önskvärt sätt. I en skolas likabehandlingsplan finns det inte tydligt beskrivet vilken ansvarsfördelning som ska råda, vilket vi ser som en anledning till att det råder en osäkerhet hos de tillfrågade. Här finner vi också en motsägelse till vad vi tidigare konstaterat. När vi undersökte kännedomen om ansvarsfördelningen vid mobbning allmänt uppvisade de tillfrågade god kännedom. När det nu handlar om ett specifikt mobbningsfall råder en större osäkerhet kring frågan. Eventuellt kan det bero på att det fall vi presenterat för dem upplevs vara mycket allvarligt och därför svårhanterligt. Mer troligt finner vi det bero på svårigheten att, när det kommer till kritan, snabbt och redigt finna sig i en sådan svår situation. Att handla rätt och riktigt kräver stor beslutsamhet. Om man då inte är helt förtrogen med vilken ansvarsfördelning som råder är risken stor att ogenomtänkta beslut fattas. Beslut som inte är väl förankrade i teorin riskerar att resultera i ett mindre väl genomfört arbete mot mobbning i skolan.

I ett senare skede är det, enligt Friends (2012) och Olweus (2007), viktigt att utvärdera resultatet av de åtgärder som gjorts. Syftet med det är att ta reda på om kränkningarna har upphört, om resultatet blev som önskat och hur de inblandade mår. I de fall det behövs bör skolan besluta om nya insatser. Arbetet ska fortgå tills det är helt säkerställt att mobbningen har upphört och eleverna kan känna sig trygga i skolan. En utförlig dokumentation ska föras som stöd för minnet och som skydd för skolan vid eventuellt skadeståndsmål. Det framgår tydligt att personalen vet att det är viktigt med dokumentation. Men variationen är stor i fråga om vad som dokumenteras, hur mycket och av vem. Två av de tillfrågade uppger att ingen dokumentation sker. Vi ser här en differens i svaren som sannolikt kommer av att det saknats tydlig information om hur det ska gå till samt att det därmed saknas erforderlig kunskap hos de tillfrågade. I uppföljnings-/utvärderingsarbetet finns två spår, där det ena innebär en noga planerad uppföljning med alla inblandade. Det andra innebär att ett allt för stort ansvar läggs på den som blivit utsatt. Vi sluter oss till att orsaken till det är densamma som tidigare nämnts, d.v.s. brist på tydlig information och tillräcklig kunskap hos personalen.

10. Pedagogiska implikationer

I vår undersökning framgår det att det hos personalen vid "skarpt läge" råder en osäkerhet om vilken ansvarsfördelning som gäller. En förutsättning för att arbetet med mobbning ska kunna ske på ett så förtjänstfullt sätt som möjligt är att alla på skolan känner till likabehandlingsplanernas definitioner och har erforderlig kunskap inom området. Ytterligare en förutsättning för att mobbningsarbetet ska kunna företas så effektivt som möjligt är att alla är förtroga med ansvarsfördelningen, stipulerad i likabehandlingsplanen. För att kunna bekämpa mobbning i skolan krävs det också att personalen har kunskap om problemets bakomliggande faktorer. Vårt resultat visar, i enlighet med Englunds (2012) undersökning på skolor i Göteborg, att det är mycket viktigt att skolan arbetar efter en tydlig plan med ett tydligt mobbningsprogram. Vi rekommenderar därför alla skolor att de, om de inte redan har ett, snarast implementerar ett mobbningsprogram. Vikten av kunskap får ej heller underskattas och skolan bör satsa på kompetensutveckling för att förbättra förutsättningarna att bekämpa mobbning.

11. Slutord

Vi har kunnat se att det stora problemet i mobbningsarbetet för de skolor vi besökte, ligger i själva utförandefasen. När det väl kommer till kritan, när det är skarpt läge, då fungerar inte rutinerna som de skall. Vi tolkar detta som att pedagogerna helt enkelt inte fått ordentlig träning i det de förväntas göra, stoppa mobbning. Det har framkommit under denna studie att ett mobbningsarbete inte är något statiskt, utan det är ett arbete i ständig förändring. Personalen måste alltså hela tiden övas i att möta mobbningens nya ansikten. Det räcker inte med att skolan fastslår rutiner för mobbningsarbetet. Dessa rutiner måste hela tiden utvärderas och repeteras. Det måste hela tiden göras klart för var och en exakt vilken uppgift han eller hon har och vilken del denne fyller i helheten. Detta måste övas till den grad att mobbningsarbetet sker helt intuitivt och rutinmässigt. Det spelar ingen roll hur engagerad personalen är. Finns inte rutinerna i ryggmärgen, så finns de inte. För att rutinerna skall hamna i ryggmärgen så måste det finnas utrymme i tjänsten hos all personal i skolan att öva dem. Det hoppas vi att denna studie har visat.

12. Förslag till fortsatt forskning

Vi tror att framtiden för ett effektivt mobbningsarbete ligger i att skolans arbete och forskning kommer närmre varandra. Med det menar vi inte att det skall springa runt forskare på skolorna och observera, intervju, väga och mäta dagarna i ända. Det skulle bara resultera i mycket onödig friktion och en märklig arbetsmiljö, inte minst för eleverna. Däremot tror vi att det finns en mycket gedigen och ofta helt utnyttjad resurs i skolans egen personal. De flesta pedagoger i ett lärarlag har gjort minst en vetenskaplig pedagogisk studie. Nämligen sitt examensarbete. Det innebär att det finns mycket forskningskompetens på en skola som aldrig utnyttjas. En lärare träffar sina forskningsobjekt, eleverna, varje dag och det handlar inte nödvändigtvis om att frigöra tid för forskning utanför det vanliga läraruppdraget utan att helt enkelt då och då ta på sig sina

forskarglasögon och titta på den vardagliga situationen genom dem. Det borde även vikas dagar för fortbildning i forskarprofessionens hantverk under varje termin.

Den forskande läraren är ingen ny tanke. Tomas Kroksmark, professor i pedagogik, driver i skrivande stund ett projekt i Gränna för kollektiv kompetensutveckling där yrkesverksamma lärare vid sidan av sitt vardagliga arbete även forskar. Projektet kallas ”modellskolan”, i vilken en eller flera skolenheter kan ingå, och syftar till att verksamheten i dessa skolor tydligt skall byggas på ”vetenskaplig tänkande och egen forskning.”(www.tomaskroksmark.se/modellskolan).

I LGR 11 kan man läsa i kapitel 1, 5 §: ”Verksamheten ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet” Ett sätt att uppnå detta är genom att de verksamma inom verksamheten rutinmässigt bedriver forskning på den egna verksamheten. Vår gissning är att även mobbningsarbetet skulle vara mycket hjälpt av att ha färsk forskning på den egna verksamheten att tillgå. Det går att se många fördelar med att t.ex. ett likabehandlingsteam har tillgång till aktuella forskningsstudier, och löpande producerar nya, angående mobbningsituationen på sin egen skola. Vi märkte under vår studie att skolorna lyckats relativt bra med att implementera likabehandlingsplanerna i det dagliga arbetet. Kunskapen hos personalen om aktuell forskning i mobbning var å andra sidan inte så gedigen. Typiskt för en skolverksamhet är att det avsätts tid till konferenser, framställande av ämnesmatriser, centrala ämnesgrupper, LPP:er, APT:er, skolans profil, planering, tjänstefördelning o.s.v. men inte till forskning. Vi tror att detta bidragit till att forskning inte har det naturliga sammanhanget i skolans dagliga verksamhet. Därför känns det inte självklart för pedagogen att vända sig till, och söka upp aktuell forskning för sin egen fortbildning, än mindre bedriva någon själv. Detta upplever vi som olyckligt.

Här skulle vi vilja se studier på allt det som vi inte fick plats med i vår egen studie. Vad har eleverna själva att säga om mobbning. Vi har ju bara med personal i vår studie, en ofullständig bild utan tvekan. Vi upptäckte även flera antimobbingsprogram som vart och ett sade sig vara det bästa, Farstametoden, Österholmsmetoden m.fl. Vi hann inte mer än snudda vid detta och vi hade ingen plats för det i vår egen studie men det hade varit oerhört intressant att få se en rejäl studie på hur effektiva dessa program egentligen är?

Vidare hade vi tyckt att det hade varit oerhört intressant att se hur mycket resurser skolorna har att lägga på mobbningsarbete. Organisationen Friends (2012) talar om att det viktigaste för ett framgångsrikt mobbningsarbete är att det finns personal med specialkompetens och plats i sin tjänst för att arbeta med mobbning, båda dessa saker kostar pengar. Är det så att vi har mobbning i våra skolor för att ingen vill betala för att bli av med det? Den forskningsstudie som ställer en sådan fråga skulle vi mycket gärna vilja ta del av.

Avslutningsvis vill vi återanknyta till en del ur vår ursprungliga frågeställning: ”Vilka arbetar med mobbningsfrågor?” Det korrekta svaret på den frågan är, anser vi, att alla arbetar med mobbning. Så fort man sätter sin fot innanför skolan så arbetar man mot mobbning. Man kan göra det olika bra och olika mycket vid olika tillfällen, men arbetet upphör aldrig. Vi tycker faktiskt oss ha kunnat se att de vi träffat under våra intervjuer resonerar på det viset. Den franske etikfilosofen Emanuel Levinás (i Kemp, 1992) talar om att det i ansiktet hos en annan människa finns en livsnödvändig annanhet och i mötet med den andre så är jagets första ingivelse är att förstöra och ta över den. Det viktiga för människan är att inte ge efter för denna impuls, att erövra den andre. Mötet med den

andre skall vara acceptande, inte för att han eller hon är lik mig eller för att vi har något gemensamt, utan just för att han/hon är annan.

Alla måste få ha rätt att vara annan...

Referenslista

Arbetsmiljölagen. (1977:1160). Hämtad 8 maj 2010 från:

<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19771160.htm>

Bauman, S & Del Rio, A. (2005) *Knowledge and Beliefs about Bullying i Schools: Comparing Pre-Service Teachers in the United States and the United Kingdom*. *School Psychology International* October 2005 vol. 26 no. 4. Hämtad 3 mars 2010 från:

<http://spi.sagepub.com/content/26/4/428.full.pdf+html>

Björk, G. (1999). *Mobbning : en fråga om makt?* Lund: Studentlitteratur.

Boström, A. (2010). *Att skriva referenser enligt APA (The American Psychology Association)*.

Hämtad 2012-04-30 från [http://www.hkr.se/upload/BIBL/doc/Referenser enligt APA-systemet.pdf](http://www.hkr.se/upload/BIBL/doc/Referenser%20enligt%20APA-systemet.pdf)

Englund G. (2012). *Systematiskt arbete mot mobbning. Med kommunal förankring – en undersökning med Olweusenkäten på 17 grundskolor i Göteborg*. Hämtad 11 maj 2012 från:

[http://www5.goteborg.se/prod/SocialResurs/dalisprevu.nsf/vyFilArkiv/Systematiskt_2012.pdf/\\$file/Systematiskt_2012.pdf](http://www5.goteborg.se/prod/SocialResurs/dalisprevu.nsf/vyFilArkiv/Systematiskt_2012.pdf/$file/Systematiskt_2012.pdf)

Europeiska unionens råd. (2000). *Rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung*. Hämtad 7 maj 2012 från:

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/faq/?module_instance=3&action=question_show&id=2367&category_id=32

Friends. (2012). Hämtad 3 mars 2012 från: <http://www.friends.se/>

Frånberg, G. (2003). *Mobbning i nordiska skolor: kartläggning av forskning om och nationella åtgärder mot mobbning i nordiska skolor*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.

Gilje, N & Grimen, H. (2004). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.

Göteborgs stad. (2009). *Skolplan 2009-2010*. Göteborg: Center för skolutveckling.

Göteborgs stad. (2009). *Om mobbning – Hämtad från Olweus elevenkät om mobbning från 18 skolor i Göteborg*. Göteborg: Grafiska gruppen.

Heinemann, P. (1987). *Mobbning: gruppvåld bland barn och unga*. Stockholm: Natur och kultur.

Holmstrand, E & Wilhelmsen, V. (2011). *Lärares insatser mot kränkande behandling i skolan och likabehandlingsplanens betydelse i detta arbete*. Examensarbete lärarutbildningen, Linnéuniversitetet, Institutionen för pedagogik, psykologi och idrottsvetenskap.

Hume, D. (1902). *An enquiry concerning human understanding*. Hämtad 9 maj 2012 från:

<http://www.fordham.edu/halsall/mod/hume-miracles.asp>

- Johansson, B & Svedner, P. (2006). *Examensarbetet i lärarutbildningen: undersökningsmetoder och språklig utformning*. Uppsala: Kunskapsföretaget.
- Jonsson, L & Ling, E. (2010). "Typ att alla ska bli lika bra behandlade" – en studie om personals och elevers medvetenhet om likabehandlingsplanen och det praktiska arbetet med planen på två skolor. Examensarbete lärarprogrammet, Högskolan i Halmstad, Sektionen för lärarutbildning.
- Kemp, P. (1992). *Lévinas – en introduktion*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Kroksmark, T. (2012). *Modellskolan*. Hämtad 5 maj 2012 från: <http://tomaskroksmark.se/modellskolan/>
- Kuhn, T. (2009) *De vetenskapliga revolutionernas struktur*. Stockholm: Bokförlaget Thales.
- Ljungström, K. (2006). *Mobbing i skolan: ett kompendium om mobbing samt om mobbingbehandling enligt Farstametoden*. Johanneshov: Ordkällan/Pedaktiv.
- Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet – Lpo 94*. (2006)
- Olweus, D. (1991). *Mobbning i skolan: Vad vi vet och vad vi kan göra*. Stockholm: Liber.
- Olweus, D. (2003). *Mobbning bland barn och ungdomar*. Stockholm: Rädda barnen förlag.
- Olweus, D. (2007). *Mobbning bland barn och ungdomar*. Stockholm: Rädda barnen förlag.
- Pikas, A. (1975). *Så stoppar vi mobbning – rapport från en antimobbningsgrupps arbete*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Regeringen. (2005). *Utbildningsutskottets betänkande 2005/06:UbU4. Trygghet, respekt och ansvar – om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling mot barn och elever*. Hämtad 7 maj 2012 från: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utskottens-dokument/Betankanden/Trygghet-respekt-och-ansvar--_GT01UbU4/
- Regeringen. (2010). *Skollag (1985:1100)* Hämtad 12 oktober 2010 från: <http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1985:1100>
- Regler för målstyrning. (2005). *Grundskolan: skollagen, grundskoleförordning, läroplan, kursplaner, betygskriterier*. (8. uppl.) Upplands väsby: Svensk facklitteratur.
- SFS 2006:67. *Lag om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*. Hämtad 7 maj 2012 från: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20060067.htm>
- SFS 2008:567. *Diskrimineringslag*. Hämtad 5 maj 2012 från: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20080567.htm>
- Skolverket (2002). *Tillsyn av kränkande behandling, En redovisning från Skolverkets tillsyn av grundskolan 2000 -2001*. Stockholm: Skolverket/Fritzes.

- Skolverket. (2000). *Nationella kvalitetsgranskningar 1999, skolverkets rapport nr 180*. Stockholm: Liber distribution.
- Skolverket. (2006). *Allmänna råd och kommentarer – för arbetet med att främja likabehandling och att motverka diskriminering och kränkande behandling*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2011). *Utvärdering av metoder mot mobbning (rapport 353)*. Stockholm: Fritzes.
- Socialdepartementet. (1993). *Lag (1993:335) om barnombudsman*. Hämtad 6 oktober 2010 från: <https://lagen.nu/1993:335>
- Socialtjänstlagen*. (2001:453). Hämtad 8 maj 2010 från: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20010453.htm>
- Strand, E. (2010). *Personerna bakom likabehandlingsplanen – Med fokus på elev- och föräldradelaktighet*. Examensarbete lärarprogrammet, Högskolan i Gävle, Akademin för utbildning och ekonomi.
- Stukat, S. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Thors, C (red). (2007). *Utstött – en bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets förlag.
- Unicef. (2009). *Barnkonventionen, FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: Unicef.
- Utbildningsdepartementet. (2005). Prop. 2005/06:38. *Trygghet, respekt och ansvar - om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*. Hämtad 7 maj 2012 från: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/52047>
- Utbildningsdepartementet. (2005). *Skolans ansvar för kränkningar av elever, SOU 2004:50*. Hämtad 8 maj 2012 från: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/18936>
- Vetenskapsrådet. (1999). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Hämtad 10 april 2012 från: <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>
- Zinderland, M. & Naucélér, C. (2012). *BRISrapporten 2012 tabellbilaga*. Hämtad 3 februari 2012 från: http://www.bris.se/upload/Articles/BRIS-rapport_tabellbilaga_2012.pdf

Bilaga 1 – Intervjufrågor

1. Hur kommer det sig att du arbetar med mobbningsfrågor på skolan?
2. Vad innebär mobbning för dig som lärare?
3. Hur arbetar du i din/dina klasser?
4. Ligger några teorier till grund för ert arbete mot mobbning och kränkande behandling?
5. Arbetar ni för att förbättra det sociala klimatet och skapa en trygg miljö?
6. Finns det några klara regler mot mobbning? Vilka är det? Hur har de tagits fram?
7. Arbetar ni för att öka kunskapen om problemet på skolan?
8. Finns det rutiner för att upptäcka mobbning i ett tidigt skede?
9. Fördelar ni ansvaret för arbetet med mobbning och kränkande behandling?
10. Hur skulle du vilja hantera det här fallet (fallbeskrivning)?
11. Finns det beredskap för att hantera ett sådant här fall?
12. Hur ska klassläraren agera när sådan information når honom/henne?
13. Informeras föräldrarna vid detta fall? Varför? Alla föräldrar? I vilket skede?
14. Vad händer om mobbningen ej upphör?
15. Säkerställer ni att mobbningen har upphört?
16. Dokumenteras arbetet på något sätt? Hur sker det? När sker det?
17. Används utvärderingen till någonting? Vad används den till?
18. Vilka verktyg och förutsättningar behövs för att stoppa mobbning i skolan?